

TÖRTÉNELEM – NÉPELET – NÉPHAGYOMÁNY

# ÖRÖKSÉGÜNK

III. évfolyam (2009) 2. szám





*Orbán Balázs szemével Kápolnáson – fényképkiallítás Székelyudvarhelyen*



*Varga Vilmos és Kis Török Ildikó nagyváradi színművészek Ady-estje: „Illés szekerén”*



*Elszármazott udvarhelyszéki művészek előadása: Székely Zsejke és Dávid István*



*Csíki olvasókönyv bemutatója*



*Balázs Ödön fotói*



Harghita Megye Tanácsa



## A Hargitai Megyenapok székelyudvarhelyi eseményeiről

A Hargitai Megyenapok 2001-től kezdődően évről évre megmozgatják a megye településeinek életét. A többnapos rendezvénysorozat a legjobb alkalom arra, hogy a megye különböző régióiban működő kulturális intézmények, művészek, szakemberek jobban megismerjék egymás munkáját, felmutassák eredményeiket a közönségnek, eljuttassák saját értékeiket a megye minden területére. Alkalom nyílik arra is, hogy elszigeteltebb településekre is eljussanak színvonalas rendezvények.

Az idén a rendezvénysorozat május utolsó hetében zajlott. A szervező kulturális intézmények – a megyei tanács munkatársainak koordinálásával – igyekeztek néhány fontosnak ítélt rendezvényt akár 3-4, egymástól távol eső településen is bemutatni. Szinte azt is mondhatnánk, kaleidoszkópszerűen forogtak a kulturális, szórakoztató események, mindig máshol bukkant fel a megye területén a színes forgatag. Így például a Kányádi Sándor 80. születésnapja tiszteletére született Kaláka előadást, a Harry Tavitian dzsesszkoncert, az Ady-est, Selyem András bábszínháza és még számos rendezvény.

Székelyudvarhelyen a tavaszi idény kulturális pezsgése jellemzi ezt a hetet. A megyenapok helyi szervezője, a Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont immár három éve igyekszik színvonalas és jellegzetesen helyi eseményekkel gazdagítani a kulturális kínálatot.

Három fontos eseményt szeretnénk kiemelni a számos rendezvény közül.

A Sepsiszentgyörgyön 2006-ban nyomdafestéket látott *Háromszéki olvasókönyv* nyomdokain járva, a Forrásközpont munkatársai 2008-ban összeállították annak udvarhelyi társát. Az idén a sorozat újabb kötettel bővült, a *Csiki olvasókönyvvel*. Akárcsak a 2008-ban kiadott udvarhelyszéki kötet, az idej is igyekszik átfogó képet adni a tájegység földrajzi, történeti, irodalmi, képzőművészeti értékeiről, hagyományairól. Szerkezetileg a kötet három részre tagolódik: Krónika, Gyaloglatok, Olvasókönyv. Így különülnek el a tanulmányok, útleírások és szépirodalmi írások egymástól, könnyen áttekinthetővé téve a kötet anyagát. A hasznos információkat tartalmazó, de olvasmányos írások, illetve a válogatott illusztrációk kellemes és hasznos olvasmánnyá teszik a *Csiki olvasókönyvet*.

Az Udvarhelyszékről elszármazott művészek tavaly kezdeményezett gálaestje most is sikeresnek bizonyult. Jeles meghívottunk, dr. Dávid István orgonaművész – aki Székelyudvarhelyen született, ma Magyarországon él és idén ünnepli 60. születésnapját – megtisztelő jelenléte eleve meghatározta a helyszínt. Orgonakoncertje fennkölt hangulatot teremtett a Szent Miklós-hegyi római katolikus plébániatemplomban. A gálaest másik meghívottja Székely Zsejke operaénekesnő volt, aki Tor-dátfalván nevelkedett, ma a Kolozsvári Magyar Opera szólistája. Örökre szóló élmény volt élőben, régióink kiemelkedő tehetségeinek előadásában olyan zeneműveket hallgatni, amelyeket ilyen színvonalon csak a nagyvárosok előadótermeiben hallhatunk.

Nagy sikert aratott az Ady Endre halálának 90. évfordulója tiszteletére szervezett est is. A nagyváradi Kiss Stúdió Színház előadói, Varga Vilmos és Kiss Török Ildikó évtizedek óta méltó tolmácsolói Ady verseinek. Ők sem idegenek Székelyudvarhelytől, hisz a valamikori Udvarhelyi Népszínház örökös tagjainak tekinti őket. Így az est családias hangulatban ért véget, a régi népszínházások áradó szeretettel köszöntötték rég nem látott kollégáikat.

Ezúton is köszönetünket fejezzük ki mindazoknak, akik megtisztelték jelenlétükkel rendezvényeinket, valamint a művészeknek a színvonalas előadásokért.

László Judit

### ÖRÖKSÉGÜNK

Történelem. Népélet. Néphagyomány.  
III. évfolyam (2009) 2. szám

#### Tárgyi örökségünk

4 Mihály Ferenc – Miklós Zoltán: Az Umling festő-  
asztalos család hagyatéka  
7 Sándor-Zsigmond Ibolya: A fiatfalvi kastély gazdája.  
Építés- és birtoklástörténet

#### Megkérdeztük

10 „Székely önkormányzattörténet című munkámat  
tekintem főművemnek”

Novák Károly István beszélgetése Pál-Antal Sándor  
nyugalmozott levéltáros-történésszel

#### Lábjegyzet

11 P. Buzogány Árpád: Könyv Borbáth Károlyról  
*Népi kultúra*

12 Jakab Rozália: Játék erdön, mezőn

#### História

14 Bicsok Zoltán: Fondok és gyűjtemények a Román  
Országos Levéltár Csíkszeredai Igazgatóságának  
kezelésében 2.

17 Gidó Csaba: A *Csiki Lapok* történetének első korszaka

20 Mihály János: Egy lófői kiváltságlevél 1668-ból

#### Közgyűjteményeink

22 P. Buzogány Árpád: Szalmakalap-múzeum  
Körispatakon

#### Forrásközvetlen

24 Zepezčaner Jenő: „Itten esztendőnként négy  
sokadalmak és heti vásárok szoktak esni...”

26 Róth András Lajos: Szép magyar verselés

#### Székely fonó

29 Anekdóták a Magyar Krónika hasábjairól

#### Évfordulóink

30 P. Buzogány Árpád: Udvarhelyszéki helyismereti  
évfordulók

2009. május–szeptember

*A címlapon: festett mennyezetkazetta a bánffyhungyadi  
református templomból (ifj. Umling Lőrinc és János  
munkája). Lásd cikkünket a 4. oldalon.*

### ÖRÖKSÉGÜNK : Történelem. Népélet. Néphagyomány. III. évfolyam (2009) 2. szám

Megjelenik negyedévente. Kiadja a Hargita Megyei Hagyomány-  
őrzési Forrásközpont. **Igazgató:** dr. Hermann Gusztáv Mihály.

**A Forrásközpont fenntartója:** Hargita Megye Tanácsa.

**Főszerkesztő:** Kolumbán Zsuzsánna. **Szerkesztőbizottság:** dr. Her-  
mann Gusztáv Mihály, Kovács Árpád, Mihály János, Miklós Zoltán,  
P. Buzogány Árpád.

**A szerkesztőség címe:** Székelyudvarhely, 1918. december 1 utca, 9.  
sz., II. emelet. A folyóirat megrendelhető a 0266-214440 (Szócs  
Klára) telefonszámon, illetve az oroksegunk@hereditas.ro e-mail  
címen. Az előfizetési díj egy évre 20 RON. Az előfizetési díjhoz  
hozzászámítjuk a postaköltséget.

**Műszaki és grafikai szerkesztés:** Corvette Kft., Székelyudvarhely

**Nyomdai munkálatok:** Infopress Group Rt., Székelyudvarhely  
Megjelenik a Szülőföld Alap és a Communitas Alapítvány  
támogatásával.

**Médiapartner:** Szabadidőkalauz, www.szabadidokalauz.ro



## Az Umling festő-asztalos család hagyatéka

*Az Umling festő-asztalos család művészen virágozott faberendezésekkel gazdagította Kalotaszeg, részben pedig a Mezőség református templomait. A festő-asztalos mesterek – idősebb Umling Lőrinc és fiai, ifjabb Umling Lőrinc és János – az 1740-es évektől az 1790-es évek közepéig meghatározó szerepet játszottak a kalotaszegi templombelsők díszes kialakításában, s munkásságuk kihatott a következő századokra is. A reneszánszban gyökerező, majd fokozatosan elnépiesedő díszítőműveik a magyar népművészetbe olvadva éltek tovább.*



*A kalotadamosi református templom szószékkosarának részlete (id. Umling Lőrinc munkája).*

A székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum megfogalmazott szándéka, hogy – a Kálvin-év tiszteletére – közkinccsé tegye a szászkezdői származású Umling család fennmaradt tárgyi hagyatékát.<sup>1</sup> A szóban forgó asztalosmesterek kéznyomát viselő faberendezések mindmáig ismeretlenek Székelyföldön, ugyanis ezek az elmúlt két évszázad folyamán csupán eredeti közegükben – a kalotaszegi református templomokban – voltak szemrevételezhetőek. A tárlat

előzményének a budapesti Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ, valamint a kolozsvári Transsylvania Trust által 1997–2007 között szervezett felmérőprogram tekinthető. A több helyszínes vándorkiállítás főként Mihály Ferenc kutatási eredményeire alapozva jött létre, s betekintést nyújt az egyetemes egyházi relikviákként számon tartott Umling-munkák világába.

Mai ismereteink szerint az Umling-műhely negyvennégy településen dolgo-



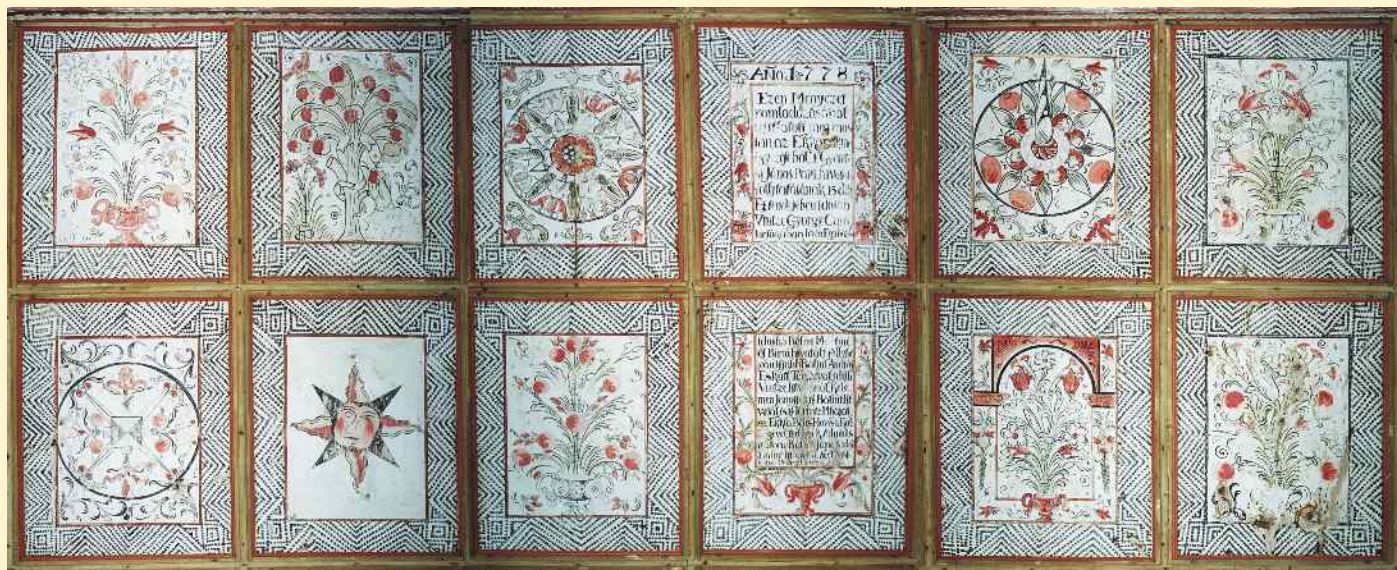
*Festett mennyezetkazetta a bánffyújnyadi református templomból (ifj. Umling Lőrinc és János munkája)*

zott. Alkotásaik között egyaránt találunk festett kazettás mennyezetet, szószékkoronát, szószékkosarat, úrasztalát, éneklőszéket, papi padot, ajtónyílót, karzat- és padmellvédet, egy esetben (Bádokon) pedig falfestést is. Jelenleg harminchat templomban találjuk meg alkotásaikat, két templom töredékes festett faberendezését a budapesti Néprajzi Múzeum őrzi, míg a bodonkúti mennyezet az Erdélyi Kárpát Egyesület gyűjteményéből a kolozsvári Néprajzi Múzeumba került. További nyolc templomban egykoron létező műveikről korabeli források, későbbi feljegyzések révén szerezhetünk tudomást. A fennmaradt művek alapján az Umlingok bátran nevezhetőek a Kárpát-medence legtermékenyebb ismert festő-asztalos családjának.

A családnak feltáratlan szász előzményei vannak. A kutatóknak csupán a kolozsvári megtelepedésüket követő időszakra vonatkozóan sikerült jelentősebb információk birtokába jutni. A szászkezdői születésű, evangélikus hitvallású id. Umling Lőrincet 1742-ben iktatták a kolozsvári asztalos céh lajstromába. Mintakincse, festőstílusa az erdélyi XVI–XVII. századi reneszánsz ornamentikában gyökerezik. Díszítésein felismerhető a Segesvár környéki XVI. századi stallumok, faragványok hatása, ám legjelentősebb előzményként talán mégis a Rössler-műhely tevékenységét említhetjük. Az idős Umling Lőrinc a nagyobb számú megrendelések reményében döntött a kolozsvári megtelepedés mellett. Kihasználta azon kedvező történelmi pillanatot, amikor Mária Terézia engedélyezte a protestáns felekezetek számára a templomok kijavítását. Minőségi munka révén kezdetben egymaga, később pedig

*A magyarkiskapusai református templom nyugati karzata (id. Umling Lőrinc munkája)  
Fotók: Mihály Ferenc*





fiai társaságában valóságos monopolhelyzetet tudtak kialakítani, s fél évszázadon keresztül virágozták a térség templomait.

Az Umlingok tevékenységét megelőzően, a XVII. század végén, XVIII. század első évtizedeiben két nagyobb műhely tevékenykedett Kalotaszegen. Gyulai Asztalos János munkái mindmáig fél-tucatnyi templomban maradtak fenn, míg Felvinci mester festése napjainkban három templomban azonosítható. Az első bizonyítható kalotaszegi Umling alkotás 1742-ben készült a magyarkisapusi református templomban. Az idősebb mester nevével fémjelzett első munkák között a nyugati karzat tíz kazettás mellvédjét, és a hajó nyolcvan kazettából álló mennyezetét említhetjük. A Segesváron

*A magyarókereki református templom szószékkosara (Umling János munkája) és szószékkoronája (id. Umling Lőrinc munkája)*



elsajátított tengely- vagy középpont-szimmetriába rendezett ornamentikái közül felismerhető az aprólékos kidolgozású reneszánsz olaszkoszorú és különféle virágkompozíciók. Ugyanakkor megjelennek a barokkosabb elemek is. A következő munkáin egyre inkább észlelhetők az újabb hatások nyomai, hiszen Kolozsvárra kerülve Umling Lőrinc megismerkedett a térség festő-asztalosainak díszítési technikáival. A környékbeli festő-asztalosok, kőszobrászok tevékenységének minden bizonnyal egyik alapvető és hosszú ideig meghatározó ihletforrása a Farkas utcai református templom szószékegyüttese volt, melynek mintakincse mesterünkre is hatással lehetett.

Az első két évtized, az 1740–1750-es évek munkáit az idősebb Umling Lőrinc szignálta. 1758-tól pedig már nagyobb fia, Lőrinc is (Gyerőmonostoron) bekapcsolódott az alkotó munkába, s bár még sokáig az idősebb mester kapott megbízást a faberendezések elkészítésére, elkülöníthetők a fiatalabb Lőrinc által festett motívumok. 1763-ban az ifjú mestert a város polgáraként és az asztalos céh teljes jogú tagjaként iktatták, s nem véletlenszerű, hogy a következő években a megrendelések is megsokasodtak. Tudomásunk van arról, hogy ebben az időszakban a mai Máramaros megye területén is megbízást kaptak: Nagysomkúton és Nagybányán a Teleki-kastély renoválásán dolgoztak. Az 1769-1770-es évek újabb mérföldkövet jelentettek a festő-asztalos család életben. A jelzett években a nagypetri templom renoválására került sor, s ugyanebből az időszakból rendelkezünk az első adattal, hogy munkába állt a család legfiatalabb tagja, János is.

Az idősebb Umling Lőrinc gondosan megszerkesztett reneszánsz kompozíci-

*A magyarvalkói református templom festett kazettás mennyezetének részlete (ifj. Umling Lőrinc munkája)*

ói, aprólékos, kissé merev rajzai fokozatosan fellazultak fiai ecsetvonásaiban. Díszítményei nagyvonalú, barokkos girlandokká, plasztikusságot érzékeltető finom vonalhálói festői foltokká alakultak át. Az Umling-műhely korábbi díszítményei sem voltak időtállóak az újabb irányzatok hatásai előtt. Nem egy esetben bizonyítható, hogy valamely templomban végzett renoválás alkalmával a fiúk apjuk korábbi munkáit saját ízlésük szerint átfestették. Mintakincsük legváltozatosabb és apjukétól leginkább különböző csoportját azonban az alakos ábrázolások alkotják. A figurális ábrázolások legnépesebb családját az emblémaszerű,

*A gyerőmonostori református templom papi padja (ifj. Umling Lőrinc munkája)*





egy állatot bemutató kazetták képezik, melyeken legtöbb esetben az állat nevét is feltüntették. Sok esetben a Biblia valamely részéhez kapcsolódva a keresztény értékrend jó és rossz elemeinek, erényeinek és bűneinek ábrázatát őríti a kiválasztott állat, ezáltal megőryegezve pozitív, illetve negatív tulajdonságokkal. Az ábrázolások képi megfogalmazásában növény- és állattani, gyógyászati munkák illusztrált kiadásai, a nagy népszerűségnek örvendő emblémás könyvek, jóskönyvek vagy különböző kiadványok, kisgrafikák segíthettek. Az Umling-műhely fennmaradt alakos ábrázolásainak előképeként Bánffyhunyon, Magyarbikalon és Magyarókerekén bizonyítható egyértelműen négy metszet felhasználása az 1745-ben Nagyszebenben megjelent *Liliomok völgye...* című könyvecske tíz illusztrációja közül. A figurális képek sora számos állatfaj megfestésével bővült: bagoly, gólya, páva, szarvas, mókus, vaddisznó, teve, tigris, nyúl, elefánt. A képzeletbeli állatalakok közül a trombitát fújó sárkány, a griff és a szirén tűnik fel több festett mennyezetáblán.

Az Umling-műhely mesterei tempera technikával díszítették a berendezési tárgyakat, melyek alapanyagául majd minden esetben fenyőfát használtak, faragványaikat pedig hársfából készítették el. A temperafesték kötőanyaga állati enyv, tojás vagy kazein volt. Színeiket természetes ásványi pigmentekből, mesterségesen előállított pigmentekből és szerves színezékekből keverték. A festett felület matt maradt, lakk vagy védőbevonat nél-

*A magyarbikali református templom keleti karzata (Umling János munkája)*

kül. A felhasznált ásványi pigmentek és szerves színezékek között számos, fényre érzékeny pigmentet, színezéket is találunk, melyek idővel megváltoztak, kifakultak, elszíneződtek. Festett faberendezési tárgyainkon ezért a jelenlegi állapot csak részben tükrözi az eredeti üzenetet, hangulatot, színvilága korántsem olyan gazdag, élénk és árnyalt, mint hajdan. Fénytől védett tanúfoltok bizonyítják, hogy a jelenleg látható fehér, fekete, vörös mellett korábban sárgák, narancssárgák, zöldek, kékek gazdag árnyalatai ékeskedtek.

Az Umling festő-asztalosokkal azonos időben Erdély más részein is tevékenykedtek hasonló minőségű alkotásokat és mintakincset hátrahagyó műhelyek, ám a fennmaradt emlékek alapján legtermékenyebbnek mindezek közül az

*A farnasi református templom nyugati karzata és padmellvédei (ifj. Umling Lőrinc és János munkája)*

Umling-műhely bizonyult. A bemutatott templomi faberendezések mellett mennyasszonyi ládák, saroktékkák és állószekeknyek alkotásáról is vannak információink. A világi milióbe készített bútorzatok intenzív használatnak, erőteljesebb kopásnak voltak kitéve, így csupán kis létszámban, múzeumi körülmények közepette őrződtek meg.

Összességében tekintve, a festőasztalos család meghatározó és nagy népszerűségnek örvendő alkotásokat hagyott hátra. Körösfőn már a XIX. század első felében másolták tábláikat. Motívumaik, formaviláguk sok átfestés esetében irányadó maradt az új mester számára. A másolatok készítése a XX. században újabb fellendülésnek örvendett.

*Mihály Ferenc – Miklós Zoltán*



1. A kiállítás az Erdélyi Református Egyházkerület és a Kalotaszegi Református Egyházmege eszmei támogatása révén valósulhatott meg. Továbbá a farnasi, kalotadamosi, körösfői, magyargyerőmonostori és nyárszói református egyházközsegek, a Székely Nemzeti Múzeum, valamint Pálffy Zoltán magángyűjtő által birtokolt tárgyak felhasználásával készült el. Ezúton is köszönjük együttműködésüket. A kiállítás június 13-a és augusztus 23-a között látogatható (hétköznap 8–16 óra, szombaton és vasárnap 9–13 óra között).



## A fiatfalvi kastély gazdái Építés- és birtoklástörténet

*A fiatfalvi – legutolsó tulajdonosa után – Ugron-kastélyként emlegetett épületről nem sok adat áll rendelkezésünkre. Kelemen Lajosnak a Pásztortűzben megjelent tanulmányán (1925), valamint dr. Benkő Elek helyszíni régészeti kutatásain kívül más alig foglalkozott a kastéllyal. Az elmúlt évtizedekben publikált erdélyi urbáriumok, inventáriumok, conscriptiók között is hiába keressük. Történeti források, elsősorban a Székely Oklevéltár nyújtotta adatok alapján rajzolódik ki a kastély építés- és birtoklástörténete.*

A kastély a Nagy-Küküllő völgyében fekvő, ma Székelykeresztúr részét képező Fiatfalva nyugati felén épült, egy, már a 16. században meglévő udvarház helyén. Ennek a korai udvarháznak lakói a Fiatfalván birtokos Geréb család tagjai, akik közül elsőként Geréb Györgynek a neve tűnik fel, amikor 1588-ban 300 forintot érő, nagyobb mennyiségű fát vágat ki és szállíttat Fiatfalvára, valószínűleg az udvarház vagy a hozzátartozó gazdaság építése, bővítése céljából. Egy 1590-ben lefolyt perről szóló oklevél tanúsága szerint Geréb Györgyöt „fazék és kemence csinálással” jobbágyként szolgálta a mázas technikát is jól ismerő és alkalmazó keresztúri Fazakas Lukács. 1590-ben gazdája, Geréb György éppen azért fogta őt perbe, mert nem akart tovább a szolgálataiban maradni.

1602-ben, amikor Básta György Rudolf császár és király hűségére feleskette a székelységet, Fiatfalván egyedüli nemesként Geréb Andrást említik, aki később – mint Bethlen Gábor megbecsült vitéze és testőrségének kapitánya –, 1625-ben a leomlott udvarházat kőből, vár alakjában újraépítette. Amikor Geréb András – utódot nem hagyva maga után – meghalt, a birtok a kincstárra szállt, ám Fiatfalva a hozzátartozó kastéllyal együtt hamarosan új adományozás alá került. 1628-ban Bethlen Gábor siménfalvi ifjabb Székely Mózes étekgógó mesternek, a fejedelem, Székely Mózes fiának adományozta a birtokot, amely Brandenburgi Katalin, majd I. Rákóczy György adományozásai folytán újabb részjóságokkal bővült.

1635-ben Székely Mózes hűtlensége miatt a kastély ismét a kincstárra szállott, I. Rákóczy György azonban újból magánkézbe adta, főlovászmesterének és tanácsosának, Marosszék kapitányának, Brenhidai Huszár Mátyásnak, akinek apja a Dunántúlról származott Erdélybe.

Huszár Mátyás megjelenésével a kastély sorsa egy időre megállapodott, de az elkövetkezendő évszázadokban számos családi perlekedésnek lett tárgya.

Huszár Mátyás két leánya (Margit és

Borbála) közül Huszár Borbála Torma Görgyné örökölte a kastélyt. Ennek második férje Hidvégi Nemes János, Háromszék főkapitánya, híres diplomata és naplóiíró, akivel 1676 februárjában a fiatfalvi kastélyban tartották lakodalmukat. Az 1679-ben elhunyt Nemes János fiai, Mátyás és Dénes örökölték a kastélyt, anyjuk után Torma ágról származó féléstestvéreikkel közösen.

A 17. század második feléből nincs adatunk arra, hogy a kastélyon építkeztek volna. Huszár Borbála halála után, a Torma és Nemes örökösök perlekedései miatt, a sok gazda közt csak romlott a kastély állapota.

Hermányi Dienes József, a híres nagyenyedi pap és emlékiró 1718 tavaszán Fiatfalván tett látogatást. Ő említi, hogy a kastélyt nagyon romladozott állapotban találta. Helyreállításán azonban már dolgozhattak, mert az egykori udvari templomnak ma is meglévő stukkós boltozatán láthatóak az építető Nemes Domokos évszámok (1714) névbetűi.

Az öröklődést Nemes Domokos testvérének, Nemes Mátyásnak ágán követhetjük tovább.

A kastély Mátyás egyik lányának, Nemes Klára gróf Bethlen Sámuelné (1719–1800) tulajdonába került, miután a



*Ábrahámfalvi Ugron János  
(1817–1882),  
Udvarhelyszék királybírája*

Torma-rokonoktól és a testvérektől is megvásárolta a részükre jutottakat. Amikor az örökség Nemes Klára egyetlen lányára, báró Wesselényi Farkasné Bethlen Juliannára (1751–1804) szállt, tisztázott volt a kastély és a hozzá tartozó birtok jogállása. Ám Julianna Wesselényivel kötött, első házasságából származó gyermekei és második férje, Haller Antal újabb pereskedést szakasztanak az örökségre Julianna halála után. A birtokmegosztás eredményeképpen a fiatfalvi kastélyt Wesselényi Orsolya Mikó Istvánné kapta. Róza nevű lánya gróf Mikó Miklósné lett. A ma is álló épületet 1817 körül Mikó Miklós építette, a fiatfalvi emlékezet szerint: „a



*Távlati kép a XX. század elejéről*



*nagy éhségkor, négykrajcáros napszámokkal.*” Ugyanaz a Mikó Miklós, aki tíz évvel későbbben az oltszemi (Kovácsna megye) Mikó-kastélyt is felépíttette.

Mikó Miklós unokája, gróf Mikes Miklós a fiafalvi kastélyt 1855-ben eladta Zakariás Antal bányavállalkozónak. 220 év után először került idegen kézre, amikor a család kilencedik generációja birtokolta ugyan, de már nem lakta.

Ábrahámfalvi Ugron János, Udvarhelyszék királybírája 1866-ban vásárolta meg 40.000 forintért. Az ő leszármazottai örökölték és utóbb vissza is kapták az államosításnak is áldozatul esett, ma Ugron-kastély néven ismert tulajdont.

### CONSCRIPTIO FIATFALVAENSIS 1805

A fiafalvi conscriptiót Bethlen Juliana örökösei készítették 1805-ben. Az udvarhoz tartozó birtokok, jobbágyságok teljes összeírását tartalmazza, és feltárja a 18. századi kastély építészeti és művészettörténeti részleteit. Kisebbségi javításokat korábban végeztek az épületen, de lényeges átalakítás nem történt. A leírás szerint még ugyanannak a régimódi „*kő udvarház, vagyis kastély*”-nak a képe bontakozik ki előttünk, amelyet 1625-ben az elsőként birtokos Gerébek építettek Fiafalván. Az udvar elhagyatott és lakatlan volt, a kastély tulajdonjogáért per folyt.

Kényelmes, lakóigényeket kielégítő épület volt, amely gazdasági központként is funkcionált.

„*Szolgáltak eleitől fogva és szolgálnak ezen fő udvarhoz harmincnégy szolgáló emberek*” – olvashatjuk a conscriptióban. A kastélyt kőfal kerítette, a kőkerítésen bástya volt, 1805-ben teljesen leomolva. A 18. század folyamán már nem volt szükség védelmi berendezésre, így a pusztulni kezdő falakat és bástyát veszni hagyták. Helyenként a leomlott kőkerítést palánkkal helyettesítették.

A kastély területe több udvarra oszlott: lakóudvar (belső udvar), gazdasági udvar (külső udvar gazdasági épületekkel) és kertek (csűrös, füvelő, gyümölcsös és veteményes). A telekbeosztás a gazdasági tevékenység elkülönítését szolgálta, de egyben magasabb lakásigényekről árulkodik.

A külső udvarba egy kétosztagú, galambbúgos, kötött, fedeles nagykapun volt a bejárat, amelyen az „*Anno 1760 Die 26 Martii*” felirat állt. A boronaházban az udvart az örökösök megbízásából vigyázó

*A kastély keleti oldala (fent)*

*A kastély az utca felől (középen)*

*A kastély a belső udvar felől (lent)*



*Részlet az udvari templom stukkós mennyezetéből (N. D. 1714)*

„Kálnok György nevezetű szolgálatot tevő colomus” lakott.

A belső udvarba az épület alatt bemenő, bolthajtás alatt lévő vasalt kapun lehetett bejutni. A lakóépületen kívül itt egy sütőházat és egy lakhatatlan, fedél nélkül való épületet jegyeztek fel, amelyben konyhát és három szobát írtak össze. Különösen az épület felsőbb szobái károsodtak, „mivelhogy azok nem is kőből, hanem boronafából voltak építve.”

A lakóépület tornácára zsindeleyel fedett, falépcsős garádics vezetett. Innen nyílt bejárat a konyhába vagy cselédházba, amelyben „négy rend kályha magaságra paraszt kályhákból rakott kementze” volt. Négy magas kőkéménye közül egyik teljesen leomlott.

A kastélyban összeszámoltak nyolc szobát, egy nagy palotát, néhány kisebb boltocskát, továbbá öt, kamoraszéknek nevezett illemhelyet.

A szobákból különösen kettő kelti fel az érdeklődésünket. Az egyik egy szépnek mondott szoba, „mely volt régen udvari templom”, mennyezete „igen cifra csipkézetekkel megépített bolthajtás”, közepén N. D. (Nemes Domokos) 1714 felirattal, mely ma is olvasható. A templomnak négyszögű kötornya volt. Az épület fedelezetén kívül körbefutó könyöklő fenyőfadeszkából készült, fölötté tölgyfagerendákból rótt, zsindefedeles „kitekintő” fatorony állt, tetején csillagos pléhgombbal.

A másik szoba egy valószínűleg reprezentációs célokat szolgáló „jó nagy palota” volt, amelynek padlása állt „négysezegetű, fenyődeszkákból mennyezet formára párkányozva, melyek sokféle cirádákkal, címerekkel és olvashatatlan inscriptiókkal megékesítették. Ezek nagyon régiek, avatagok.” Az összeírók egy vélhetően csodaszép, reneszánsz, festett, kazettás mennyezetet írtak le a maguk egyszerű módján.

A lakóépület szobáit hársfa, néhol szépen faragott kő ajtószemöldökök közé készített, „béllett” fenyő- és hársfaajtók választották el, az ablakok négyszögű önkerebbe vagy önkarikákba foglalt üvegtáblások voltak. A kijárat egy magas kőlábakra rakott és kilenc, faragott tölgyfaoszlopos tornácra vezetett, amely az épület zsindefedelét tartotta. Lépcsőjén lemenve az udvarba lehet kijutni. Az udvaron és a kertben három kőkút volt, ezekből kettő gémes, egy kerekes-fedeles. A kastélyhoz veteményes, méhes, gyümölcsös tartozott. A gyümölcsösben több



mint félezer gyümölcsfát számoltak össze. A termés felhasználásáról a pálinkafőző ház és két kerti aszaló említése tájékoztat. A kertben jégverem is volt. Mindezek az egykori kastélylakók életmódjának megismeréséhez szolgáltatnak adatokat.

A fiatfalvi kastély jó példája az erdélyi nemesség 17. századot követő életminőségbeli változásainak. Az Erdélyi Fejedelemség megszűnésével bekövetkező új, bécsi kormányzás az addig magukat szívesen tartó erdélyi jellegzetességeket, az egyszerű és hagyományos életmódot nagyban átformálta. A tömeges rangemlésekkel azonos időben Erdély-szerte számos régi kúria helyén új, barokkos kastélyokat építettek, vagy a régieket új ízlés szerint átépítették.

A fiatfalvi kastélyt a 18. század elején ugyan még nem építették újjá, de már javították. Ekkor került az udvari templom mennyezetére a már említett 1714-es évszám. Mária Terézia a Nemes család

egyik tagját, Nemes Ádámot 1755-ben grófi rangra emelte. A kastély inventáriumában több, selyemre festett címer között fellelhető a Nemes grófok címere.

A Székelyföld ezen, több – főleg gazdasági – szempontból mindig elmaradottnak tekintett részében az életmódbeli minőségi változás is későbbben következett be. A fiatfalvi kastély látványos átalakítására akkor került sor, amikor a napóleoni háborúkat megjárt, világlátott és tehető Mikó Miklós gróf személyében a kastély új gazdára talált, aki 1817 után végül átépítette.

Az 18. századihoz hasonlóan romladozott állapotú Ugron-kastély ma is őrzi az egykori épület formáját. Végigjárva termeit, több részlet, építészeti jellegzetesség még mindig felfedezhető a régiből, bizonyítva, hogy teljes egészében az 1817-es újjáépítés sem változtatta meg a hajdani kastélyt.

*Sándor-Zsigmond Ibolya*



*Az udvari templom bolthajtásai*

# „Székely önkormányzattörténet című munkámat tekintem főművemnek”

Novák Károly István beszélgetése Pál-Antal Sándor nyugalmazott levéltáros-történésszel

– Tudományos, kutatói és közéleti tevékenységéért Pál-Antal Sándor nyugalmazott levéltáros-történésznek a Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága Arany János-émlékéremet adományozott.

– 2009. május 4-én a Magyar Tudományos Akadémia közgyűlést tartott. A közgyűlés keretén belül a Határon Túli Magyar Tudományosság Bizottsága osztotta ki az Arany János-díjat és az Arany János-éremet. Három héttel korábban értesültem arról, hogy tevékenységemet Arany János-éremmel méltatják. Nagy elégtétel volt az, hogy rám gondoltak, hogy az 5 díjazott között vagyok, egy kárpátaljai, egy szlovákiai, egy vajdasági és még egy erdélyi személy, Murádin Jenő mellett. Felmértem a díjazott kollégák életkorát, körülbelül egykorúak velem, tehát olyan 70 év körüli a társaság. Az érme a tudományos tevékenység elismerése. Nagy elégtétel, hiszen tudatosította bennünk azt, hogy munkánk nem volt hiábavaló, a legfelsőbb tudományos fórum is méltatja és elismeri.

– Nyilván a legújabb érem a legfényesebb. Viszont korábban szintén az első erdélyiek között részesült egy másik rangos szakmai kitüntetésben, a Pauler Gyula-díjban, amely ismereteim szerint a magyar levéltárosoknak járó legmagasabb elismerés.

– Ez így van. Azt mondhatom, hogy az elismerésekkel most már igazán elégedett

lehetek, hiszen szakmai vonalon, a levéltárosi tevékenységemért is megkaptam a legmagasabb magyar díjat, a Pauler Gyula-díjat. Azt kell mondjam, hogy teljesen meglepetésszerűen kaptam. Egy ismerősöm a Művelődési Minisztériumból nyíltan megmondta, hogy Sándor, gratulálok, a te érdekedben kiskapun senki sem kilincsel, te úgy kaptad meg, mint aki megérdemli.

Most jutottam oda, hogy mind a szakmai munkám, mind a tudományos tevékenységem elismerése megtörtént.

– Az nem kis dolog, hogy szakmai vonalon ekkora elismerés érte, hiszen szinte a legutóbbi időkig ön volt az egyetlen magyar levéltáros. Amikor nyugalomba vonult, akkor úgy is emlegették, hogy az „utolsó mohikán”.

– Sajnos volt egy ilyen időszak, hiszen ezelőtt tíz évvel tényleg az egyedüli magyar levéltáros voltam az Állami Levéltári hálózatban. Miután nyugdíjaztak, nyugalomba vonultattak, folytattam a tevékenységemet, de már munkaviszony nélkül. Egyetlen magyar levéltáros sem volt, az utódomat, László Mártont, Marosvásárhelyen 2 évi közbenjárással sikerült végül alkalmaztatni.

– A szakma előtt közismert, hogy évtizedek óta, széles témakörben közölt tudományos dolgozatokat, több önálló kötetet jelentetett meg, társszerzőként más kötetek létrejöttében játszott szerepet. Csiki születésű, Marosvásárhelyen él, de azért Udvarhelyről is rengeteget ír. Hogyan lehetne körülhatárolni, melyek azok a kutatási pontok, amelyek a leginkább foglalkoztatják?

– Amikor 1962. november 1-jén a marosvásárhelyi levéltárba kerültem, a következő elvet szögeztem le: ha itt ülök a le-

véltárban, a történelemtudomány forrásánál, akkor ígyak a forrás tiszta vizéből. Tehát nem elégedtem meg azzal, hogy egy tisztviselő vagyok. Ahhoz, hogy ne maradjak csupán közigazgatási tisztviselőnek, tevékenynek kellett lennem munkaidőn kívül is, tudományos munkát kellett végezni. Az elején nehezen ment, mivel csak otthon tudtam ilyen tevékenységet folytatni, a munkahelyemen nem igen lehetett. Azonban a középkori és a későbbi időszakok levéltárainak rendezésekor, az okiratok cédulázásakor egy-egy témát megjegyeztem magamnak, jegyzeteket készítettem, hogy hol találhatóak a források. Mikor vettem e munkámnak hasznát? 50 éves koromban, amikor 1990-ben megnyílt a lehetőség a szabad kutatás előtt. Akkor nagyon sokan csodálkoztak, kérdezték, hogyan vagyok képes egy évben egy könyvet az asztalra tenni? A válasz, hogy nem akkor kezdtem gondolkodni, hogy vajon miről tudok írni, már megvoltak az előre kijelölt témáim, és az is, hogy hol kapom meg a forrást hozzá. Csak fel kellett keresnem őket, jegyzeteljek és írjak. Ez a levéltáros számára egy olyan előny, amit bűn kihasználatlanul hagyni. Ennek az eredménye, hogy a könyv, amit nemrég ismertettünk Székelyudvarhelyen, a 16. kötet (szerk. megj.: Pál-Antal Sándor: Székely székek a 18. században. II. – Udvarhelyszék 1700–1722 között). S otthon még öt kötetnyi kézirat kiadásra vár.

Mint levéltáros, elsősorban segédtudományokkal foglalkozom. A segédtudományok keretén belül intézménytörténettel, például a székely székek történetével, heraldikával, pecsétannal, a doktori tézisem is pecsétanni témájú. Mint kimondottan történelmi téma, a Székelyföld története kimeríthetetlen forrás, rengeteget lehet írni. Marosvásárhely városról legalább egy tucat tanulmányt írtam, Csíkszeredával kapcsolato-



### **Pál-Antal Sándor**

Levéltáros-történész.

Született Karcfalván, 1939. szeptember 26-án.

1962-től a Román Országos Levéltár marosvásárhelyi kirendeltségének főmunkatársa.

Kutatási területe a székelység története, helytörténet, intézménytörténet. Több önálló kötete jelent meg, tudományos tanulmányok tucatjait közölte hazai és magyarországi szakfolyóiratokban.

Életműve: Székely önkormányzattörténet (Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2002).

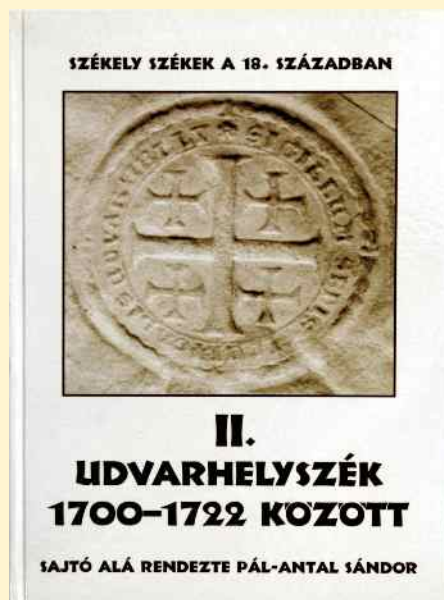
Díjai közül: Pauler Gyula-díj (2002), Arany János-díj (2009).

sat is többet, de írtam az udvarhelyszéki 18. századi pestisről is.

*Székely önkormányzattörténet* című munkámat tekintem főművemnek, ezen dolgoztam a legtöbbet. Ezzel mutattam meg valójában, hogy az önkormányzat-történet valahol egy alkotmány- és jog-történeti téma, tehát olyan kérdésekkel is meg kellett küszködjek, amelyek eléggé szárazak, kevésbé vonzóak. Viszont az erdélyi székelység történetébe ágyazva, igenis izgalmas téma, hogy bizonyos korszakokban hogyan alakult az önkormányzati jog. Voltak időszakok, amikor ez az önkormányzati jog kiszélesedett, kitágult, voltak olyan korszakok, például II. József idején, amikor nagyon leszűkült, és attól függően, hogy a központi hatalom mennyire volt erős vagy gyenge, szinte harmonikászerűen igazodott az önkormányzat a központi hatalom szorításához, és így van ez ma is.

– *A Mentor kiadó új sorozata, a Székely székek a 18. században második kötete a legfrissebb termése?*

– *A Székely székek a 18. században. II. – Udvarhelyszék 1700–1722 között* a kiadó legfrissebb termése. Az én legfrissebb termésem, ami a kiadónál van, az Marosvásárhely történetének első kötete, a kezdetektől 1848-ig. A tárgyalások során megegyeztünk abban, hogy a Mentor ezt még az idén ősszel megjelenteti. Ha ez megvalósul, akkor jövőben várom a *Székely székek a 18. században* sorozat harmadik kötetének a kiadását, illetve a negyedikét, az ötödiken pedig dolgozom jelen pillanatban. Van még egy kiadásra váró kéziratom, Marosvásárhely város vízszolgáltatásának története a kezdetektől a 21. századig.



## Könyv Borbáth Károlyról

„Maga-felejtő sorsunk halk tudója...” *Borbáth Károly élete és munkássága* címmel, az Udvarhelyszék Kulturális Egyesület meg a Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont kiadásában jelent meg Szécsi Antal könyve a vargyasi születésű, tragikus sorsú történésről. „Borbáth Károly még élete során belépett a kommunizmus korának különös legendáriumába. Élő lexikon volta, viselt dolgai, a rendszerrel szembeni csendes renitenskedése predestináltak erre a szerepre, melyet azonban Ő sohasem játszott: ez volt a sorsa... Tragikus halála növelte a ködfelhőt körülötte...” – fogalmazott Hermann Gusztáv Mihály a borítón olvasható szövegben.

1931. január 13-án született, az elemi osztályok után a székelykeresztúri gimnáziumban tanult, erre osztálytársa, Szabó Gyula író ekképpen emlékezett: „Életének egyik legboldogabb napja 1942. szeptember 14-én volt, amikor a székelykeresztúri gimnázium hűvös termének tehetségkutató melegében ott ült az ismeretlen, habár hozzá igen hasonló gyermektársak között...” Másik osztálytársa, Sebestyén Gyula meg ezt jegyezte fel: „Mindennapi teendői elvégzésében a pontosság példája volt. Szerény, segítőkész, kitartó, minden rábízott feladat tökéletes végrehajtója. Tréfás szóvirágai, megjegyzései élvezetessé tették társaságát. A későbbi évek során messze fölülmúlta az iskola összes tanulóinak színvonalát. Főleg a humán tárgyak érdekelték.”

Kolozsváron történelem-filozófia szakot végzett, majd Leningrádba küldték, hazatérve 1958. október 1-jétől adjunktusként kinevezték a Bolyai Tudományegyetemre, de később félreállítják, áthelyezik Nagyenyedre, a Bethlen Gábor Kollégium Dokumentációs Könyvtárba, majd Torockószentgyörgyön, később szülőfalujában tanított. Máiig tisztázatlan körülmények között halt meg.

*Borbáth Károly síremléke a vargyasi temetőben Balázs Ödön felvétele*



Szécsi Antal közeli ismerősként, majd kollégaként, a Borbáthról elnevezett iskola igazgatójaként volt részese a történész vargyasi mindennapjainak, e kötetben pedig életpályáját vázolja fel, megfogalmazása szerint „Kis könyvünk szerény próbálkozás arra, hogy ennek a szellemi örökségnek a fellelhető csekély részét átörökítsük az eljövendő nemzedékek számára.”

A könyvet eddig Vargyason, Székelyudvarhelyen és Székelykeresztúron mutatták be.

*P. Buzogány Árpád*



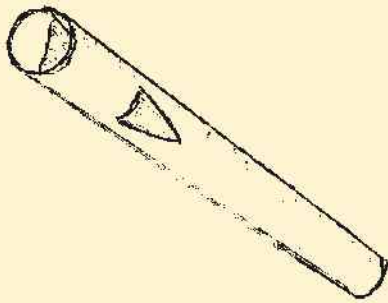
## Játék erdőn, mezőn

*A letűnt gyermekvilág – aminek én is részese voltam – játékeit nem az üzletekben vásárolt játékszerek jelentették, hanem a felnőtt környezet utánzása, a természet adta anyagok felhasználása. Ezek a játékok rendkívüli módon fejlesztették a gyermekek alkotóképességét, kezűgyességét, növelték fantáziájukat.*

*A babák, a lovacsák többsége házi készítésű volt. A szülő és a gyermek, a nagyobb és a kisebb testvér közti kapcsolatot, szeretetet mélyítette, elkészítése foglalkozást adott a gyermeknek.*

### Fűzfasíp, doromb

Tavasszal, amikor a fűzfában megindul a nedvkeringés, levágnak egy ágat. Ezen a héjat addig csavargatják, amíg megszabadul a fás résztől, vagyis „guvad”. A lehúzott héjba a szélétől kb. 2 cm-re háromszög alakú rést vágnak. A héjból kihúzott gömbölyű fás részből egy darabot visszadugnak a síp alsó részébe. A felső részbe is tesznek egy dugót, amely a kivágott résig ér. Ebből hosszában kihásítanak egy vékony szeletet, hogy fűjaskor a levegő behatolhasson felette a sípba. A síp csak addig szól, amíg nedves. Ha megszárad, vízbe kell mártani, vagy újat guvasztani.



Ugyanígy készül a doromb, de ennél nem teszik vissza a fás részt, csak a héj felső végét megkaparják és meglapítják. Mély, zengő hangot ad fűjaskor.

### Sárpuska

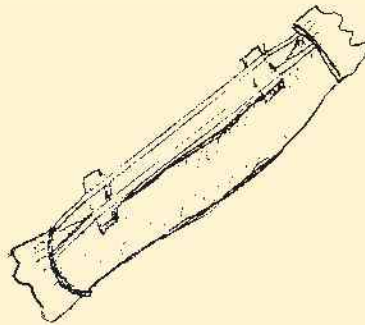
Az eső utáni agyagos sár csodálatos játékanyag. Meztláb lehetett benne tapcsikolni. A sárpuskához való fél marék sarat jól meggyúrták, majd fészket vájtak bele. Belső fenekét nyállal simára dolgozták. Érdekesebb volt, ha belekiabáltak: *Kukukkmálé*. Majd szájával lefelé fordítva, sima, kemény tárgyra, lapos köre rácsapták. A levegő hatalmas pukkanással vágódott ki a sárpuska közepén. Lehetett újramezdeni. Az volt a nyertes, akié a legnagyobbat szólta.

### Zörgő

A liba gégéjét a levágás után nem dobták el, hanem megmosták, és apró kukoricaszemeket dugtak bele. A két végét összekötötték, majd megszáritották. Zörgő lett belőle kis gyermekek számára.

### Kórémuzsika

A kukorica kóróját ősszel learatták. A tél folyamán a mi kertünkben is voltak kórékalangyák. Ebből sok játékot lehetett készíteni. A két íz közötti sima részt levágták. A homorú oldalán van egy hosszanti mélyedés, ennek két szélén kiemelkedő héj. A héjat felhasították, alája két kis fűcskát, pallócskát dugtak, az így keletkezett húrokon ugyanilyen hegedűvel muzsikáltak. A vonót előbb meg kellett nyá lazni.



### Szajkófogó

Ugyanilyen kóréból ügyes kis ládaformát készítettek. Nálunk a bátyám volt nagy mestere. Dróttal vagy kendermadzaggal összekötözte az előzőleg vékony lécre szegezett kórékat. Volt alja, négy oldala és felemelhető teteje. A kis kalitkába kukoricacsövet erősített. A tetőt felemelte, kitámasztotta, de a támasztékra hosszú zsinort kötött. A szajkó bizonyos idő után belement, a lesben álló meghúzta a támasztékot, a szajkó bent szorult. Úgy tudom, inkább a szép, lilás színű tollazata érdekelte a fiúkat. Ezt kis kalapjukba tűzték. Utána elengedték a madarat, de nagy volt a siker öröme.

### Bodzafa puska

A bodzafa két bütyök közötti részét levágták, dróttal, pálcával a belét kinyomták. Mogyorófa ágából kis pumpát faragtak, ami a csőszerű bodzaágba belefért. Csepüből gömbölyű golyót készítettek. Vízzel vagy nyállal jól összenyomkodták. Egy dugót az alsó végébe, a másikat a felső végébe helyeztek el. Ezt a pumpával benyomták, így a közből szorult levegő nagy pukkanással kinyomta az alsó du-

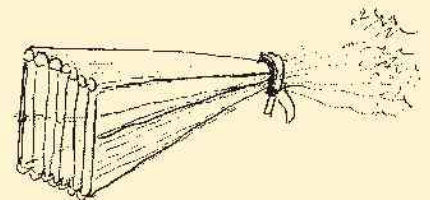
gót. Ha jól zárt a puska, akkor lehetett vizet szívatni vele, és vízipuskást játszani.

### Kisostor

Kendertilolás idején a falusi legényke legáltalánosabb játékszere a kisostor volt. Ilyenkor mindig akadt használatlan kóc, ezt összefonták. Az apa kis nyelet faragott neki, az anya piros gyapjúfonalból készített bojtot kötött rá. Lehetett vele csattogtatni, vagy hajtani a kis csikót.

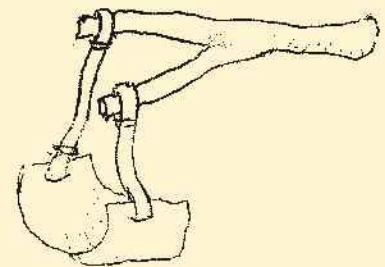
### Békaháló

Nyáron, szénacsinaláskor a felnőttek délen pihentek, a gyermekek játszottak. Az útilapu virágjának a szárából vagy a tóparti kákából békahálót fontak. Ujjaik között átdugtak három szál útilapuszárat, majd erre a tenyér felőli részen keresztbe fektettek egyet. A három szálat a keresztbe fektetetten áthajlították. A továbbiakban ezt a szélen levő két szárral folytatták, mindig új lapuszárat helyeztek a régi mellé. Ha szélesre fonták, akkor a kézről leemelték, a szárait összekötötték. Hogy valaki békát fogott volna vele, arról nem tudok.



### Parittyá

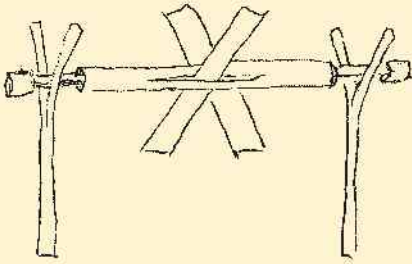
Kiválasztunk egy kétágú kis fát, olyan araszos nagyságút, majd mindkét ágához jó szorosan két egyforma gumiszalagot erősítünk. A gumiszalagok másik végét bőrdarabbal fogjuk össze. Aztán sima kavicsot teszünk a bőrdarabba, meghúzzuk, a lövedék elrepül. A jól célzó el is találja a célt, ami rendszerint veréb, de lehet ablaküveg is.



### Vízimalom

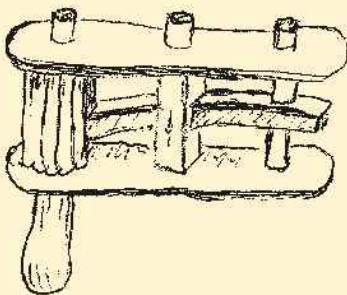
Tavaszi hóolvadáskor felnőttek vagy ügyesebb gyermekek segítségével gyak-

ran készültek kis vízimalmok. Amikor a „sáncban a hóvíz könnyű hajót visz”, a gyors vizű sáncok vagy kis csermelyek fölé két ágasfát vertünk a földbe. Erre helyeztük hosszant a fűzfavesszőből készült tengelyt, amelyet előzően átszúrtunk egy darab kukoricakórén. Abba lécecskéket illesztettünk, lapátszerűen. A víz hajtotta, a gyermekek órákig gyönyörködtek benne.



## Kereplő

Egy henger alakú fa egyik felét meghagyják nyélnek, a másik részt, kb. araszosat, fogazottan faragják. Az utóbbi részt téglalap alakú keretbe foglalják. A keret két oldalán levő részhez egy lemezt erősítenek, amely súrolja a fogazott részt. Forgatáskor erős, kereplő hangot ad. A gyerekek ezzel riogatták a búzát elverő verebeket.



## Szórlabda

A marhák tisztántartásánál, kefélésénél a vakaróból kivert tehénszört összegyűjtötték, meleg vízben megáztatták, majd összegyömösztölték. Nagyon jól összeállott, tömör szórlabda lett belőle. Remekül lehetett vele dobálózni. Néha a levágott tehén gyomrában találtak már eleve összegyűlt szórlabdát.

## Gólyaláb

Az esős, sáros, latyakos őszykőn a gyermekek gólyalábat kötöttek lábbelijükre. Néha iskolába is ezzel mentek. A gólyaláb egy hosszú lécs, amelyre középtájon egy rövid lécdarabot erősítettek keresztben, a talp alá. A lábfejet kengyelszerűen, madzaggal vagy szíjjal odaerősítették. Aki a lécs felső felét fogva, egyensúlyozva megtanulta a járást, óriásnak érezte magát, bár az is megtörtént, hogy elhasalt. Az iskolába gólyalábon érkezőknek nem kellett falapockával letakarítani a sáros bakancsát.

## Hinta

A hinta a csűr, vagy szín bejárata fölé, gerendára szegzett kötél vagy lánc. Erre ülökének kétoldalt kicsit bevágott deszkát helyeztek. Aki egymagában hintázott, az lábbal kihajtotta magát. Ha többen voltak, akkor a soron levőt a társai hátulról meglódították. Az egyenlő arányú részvételt ilyenkor mondóka biztosította.

## Lipinka

Lapos, sima deszkát átfektettek egy gömbölyű rönkőn. Két gyermek a két végére ült, s hol az egyik, hol a másik emelkedett a magasba. A földet érő a lábával mindig fellökte magát.

## Pike

Két végén hegyesre faragott lécdarab, amelynek ütője egy 50–60 centiméternyi lécs, vagy faragott lapos ütő. A pikét hegyreütéssel kellett elütni, akkor felugrott, majd egy újabb ütéssel a levegőben továbbbűtötték. Az elütött pike távolságát léccel mérték meg. Ha a játékosok közül valamelyik a levegőben nem találta el, nem tudta elütni, az kiesett a játékból.

## Szánkó, hintaló

Ma is kedves gyermekjátékok, csak régen az apák faragták. Télen a legkedvesebb játékeszköz a kis szánkó, melyet hajlított állal, lécezett ülőrészsel készítettek. Egész télen húzták, tolták, repültek vele.

Az ügyes kezű ember még tömör fából is faragott hintalóvat. A talpát hajlított lécből szegezte rá. Az ilyen hintaló nemzedékeket kiszolgált. Nálunk édesapám faragta a bátyámnak, még az én gyermekeim is lovagoltak rajta.

## Kövecsezés

Ez a szórakoztató, de az ügyességet nagyban fejlesztő játék már elveszítette varázsát. Nemzedékek tanulták egymástól, akárcsak a többi játékot. Főleg kislányok játszották. Öt egyforma lópatkósarok vagy báránycsont-forgó kellett hozzá, de jó volt a patakából szedett egyforma kavics. Lehetett cserépdarabból is, érdes, vizes kővön dörzsöléssel négyszögűre formálva. Ezt szerettük a legjobban. Az első játékos szétterítette a kavicsait. Egyet felvett, fél kézzel feldobta, de olyan gyorsan, hogy az utána felkapott kavics mellé a feldobottat is kifogja. Ismét felkapott egyet, majd feldobta. Ezt addig folytatta, amíg mind az öt kő a kezében volt. Ez az első osztály. A második, harmadik, negyedik abban különbözött, hogy egyszerre kettőt, hármat vagy négyet kellett felkapni. Az ötödik osztályban egyszerre felkapta az öt követ és a kézfej hátával kellett kifogni, majd a keze hátáról feldobva tenyérrel kellett elkapni. Aki elhibázta a dobást, át-

adta a helyét a következőnek, és várt, amíg ismét sorra kerül. Játshatta két gyermek is.

## Állatok

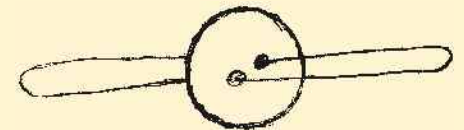
A fiúk inkább állatokat formáltak. Ősszel a nagy, sárga uborkáknak lábakat szúrtak pálcikából, tőgyet gyufaszárból, szarvat ágacskákból. Kész volt a tehén. Lehetett ezt pityókából is. Disznócsordát makkból, egresből. Ezeknek kerítést fontak, hogy ne tekeregjenek el. Jó volt ide a hosszú szárú fű, venyige. Az udvar sarkában körbekerítettek egy kis területcskét, egyes pálcákat szúrtak köréje, s azokat összefonták a gyepűből hozott vékony venyigével. Én gyermekkoromban arankával (fecskefonal) fontam körbe.

## Karikázás

A szekérkerék használhatatlan ráfja volt a karika. Lehetett rozsdás, lyukas, csak kerek legyen, és jól menjen. A karikát egyenes, vékony pálcával hajtották. Az volt a lényeg, hogy a karika ne dőljön el.

## Surrogató

Télen a gyermekek bekerültek a házba. Kis fakorongot két helyen átfűrtak, zsineget húztak bele, és végeit összekötötték. A zsineget két ujra akasztva sokszor megforgatták maga körül, majd többször szét-húzták. Saját lendületétől mindig újrasodródott és surrogó hangot adott. Lehetett nagyobb méretű gombbal is ugyanezt művelni.



## Csusza disznópajta

Amikor télen az öregek fejtették (morzsolták) a kukoricát, a gyermekek a csuszájából mindenféle építményt készítettek. Két csuszát egymással szemben a földre helyeztek, a következő kettőt föléje, de keresztben, hogy az egyik csusza vastagabb vége a másik vékonyabb vége fölé kerüljön. Az építés folytatódott a gerendából rakott disznóólak, vagy boronaházak mintájára. Ezalatt a nagypapa bizonyosan mesélt is.

Annyi öröm volt a házilag készített játékokban, amennyi öröm belefért egy kisgyermek szívébe.

*Jakab Rozália*

## Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár Csíkszeredai Igazgatóságának kezelésében 2.

*Az Örökségünk legutóbbi számában már utaltam arra, hogy levéltárunkban található néhány székely nemesi család iratanyaga (kápolnásfalvi Both, csíktaplocai Lázár, borsai Nagy és ábránfalvi Ugron),<sup>1</sup> amelyek értékes adatokkal szolgálhatnak az illető családok történetével foglalkozó kutatók, de a szűkebb és tágabb közösség története iránt érdeklődők számára is.*

*A nemesi családok jogbiztosító, bíraskodási, birtokigazgatási iratanyaga, illetve némely kiemelkedő közigazgatási, politikai szerepet betöltő családtag (ispánok, királybírók, szolgabírók, jegyzők stb.) hivatali és magániratai, továbbá a magánlevelezések elsősorban a 18-19. század kutatóinak jelentenek értékes forrásanyagot. Az Örökségünk jelen és következő számaiban megjelenő közlemények által a csíkszeredai levéltárban őrzött családi archívumok anyagába tekintünk be.*

### A kápolnásfalvi Both család iratai

A „privilegiumos nemes”, illetve „vitélző és nemzeti” címmel illetett család egykor vezető szerepet játszott a két Oláhfalú közéletében, azonban történetéről viszonylag kevés adat áll rendelkezésre. A család először 1597-ben tűnik fel az okiratokban, ekkor néhai Both Péter árváinak örökségét említik egy udvarhelyszéki jegyzőkönyvben.<sup>2</sup> Egy másik Both Pétert és a szentegyházás-oláhfalvi Both János veres darabontot egy 1600 nyarán folytatott tanúkihallgatásban említik.<sup>3</sup> Valószínűleg ugyanazon Both Péter libertinus gyalogos tér vissza a későbbiekben többször is a különböző összeírásokban, így 1604-ben, 1614-ben és 1627-ben.<sup>4</sup> Az utóbbi összeírásban találjuk kápolnás-oláhfalvi Both János privilegiumos személyt is. A 17. század további időszakára vonatkozóan hiányoznak a család történetére utaló adatok.

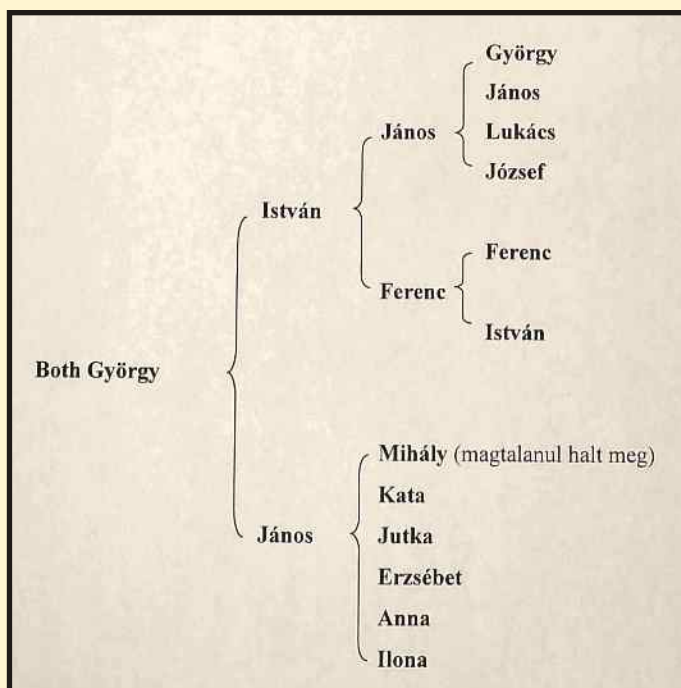
A 18. századi családtagokra való tekintettel már haszonnal lapozhatjuk a családi archívum iratait is. Egy 1706. évi tanúsítvány (7. sz. irat) arról tudósít, hogy Both Mihály mielőtt földjét eladta volna Anda Gergelynek, „megkínálta” vele a Both-fiakot is, „*hogy mint vérek váltsák kezekhez, másként ennek utána [Anda] örökösön tartsa rajta kezit, vagy másnak is örökösön el adgya.*” Sajnos rejtély marad,

hogy pontosan kik a Both-fiak, talán egyikük lehetett az 1713. évi egyezséglevélben (8. sz.) szereplő **Both György**. Leszármazottait egy ismeretlen kéz által összeállított családfán találjuk az 1757-ben folyó birtokper iratcsomójában (20. sz.). Hogy 1730-ban Both György privilegiumos nemes személy milyen korú lehetett, az talány, viszont súlyos betegségére való tekintettel – falustársai: Both András, Gothár Gergely és nagyobb Both István fogott bírák előtt – szükségét látja végrendelkezni, „testamentaria dispositionját” (11. sz.) pedig az oláhfalusi iskola rektorának, Gábosi Lászlónak mondja tollba. A betegágyban fekvő hagyakozó a feleségére, András Katalinra testálja ingó és ingatlan vagyonát, „*bírja békével, senki ne háborítsa érette, és holta után maradjon az fiainak.*”

A 9. számú iratcsomó nemcsak jogtörténeti érdekességekkel szolgál, hanem családtörténeti adatokkal is. 1714 nyarán ugyanis Gál Tamás jobbágy keresetet indított idősebb Both György, Both Péter és néhai Both János özvegye, Réti Anna ellen (aki a perben a fiait, Both Istvánt és Both Andrást képviseli), azt állítva, hogy a Both-atyafiak tartoznak kétévi szolgálatának árával, azaz tizenkét magyar forinttal. Réti Anna azonban bizonyítani tudta, hogy Gál Tamás anyja már felvett négy forintot, az alperesek pedig tagadták, hogy más tartozásuk lenne. Miután a törvényszék figyelmeztette a felperest, hogy esküje egy forintot érő ügyben áll meg („*meg van írva, a jobbágy egy forintra eskühetik*”), a felek megegyeztek egymással.<sup>5</sup>

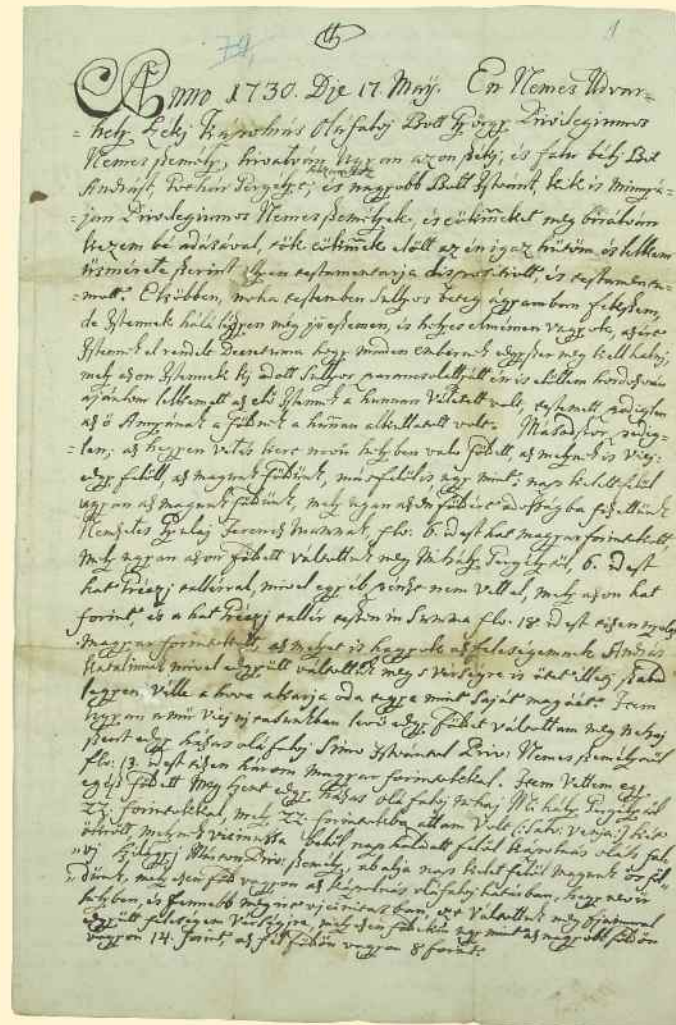
Pálmay József kutatásai szerint<sup>6</sup> a család 1724. május 17-én érte el nemességének III. Károly király általi megerősítését. Talán a kedvezményezett **Both Péter**<sup>7</sup> azonos a fenti perben szereplő hasonló nevű családtaggal, és elképzelhető, hogy ő állította össze 1727-ben Kápolnás-Oláhfalú birtokosainak jegyzékét is, melyben Both András, György, Márton és Mihály tűnnek fel. A családi archívumban őrzött „*Az Borsai István uramtól fel kért 200 forintokról való Regestrum*” értékes gazdaság- és népességtörténeti forrás, hiszen a kápolnás-oláhfalvi anyagi teherbírását érzékelteti a birtokolt állatállomány alapján (10. sz.).

Az említett tanúkihallgatási jegyzőkönyv (20. sz.) szerint nagyobb Both István, középső Both István és nagyobb Both János „több complexeikkel együtt” pert indítottak néhai Both Márton özvegye, Bartalis Anna és unokái, szent-



*Both György leszármazottai egy 18. század derekán készült családfá alapján (20. sz.)*

Both György testamentuma 1730-ból



váltak vissza pénzekkel. Ad 5-tum, hogy néhai Both Márton relictája Bartalis Anna tartotta vagy dajkálta volna Both Mihályt, abban semmit nem tudok.

3. testis István Ferencz nagyobb, privilegiatus nobilis annorum circiter 60 ... Azt pedig tudom, hogy Both Péter meg kínálá Both Mártonnét, hogy tartsa Both Mihályt, »mert egy az uraddal«, de Both Mártonné fel nem fogá, hogy tartsa. Azt is mondá Both Péter, hogy »tarcsad Both Mártonné fejérel Both Mihályt, én tüzzel, étellel eltartom«, arra felele Both Mártonné »én nem tartom, mert nekem elég vagyon mit tartsak.«

1785-ben a családból újabb közéleti szereplő tűnik fel, **Both József**, aki Nagyszebenből ír levelet, amelyben az oláhfalviak kiváltságainak tiszteletben tartásáról kér információkat apjától, Both Jánostól, aki gyaníthatóan helyi tisztségviselő lehetett, de legalábbis jártas volt a köz dolgaiban. „Minémű exactiokot tesznek, a Magistrátus részéről a Tisztek meghagyattaké és Törvények ott helyben folyé vagy a Táblára idézik. Egy szóval minden változásokról valóságos tudósításokra felette nagy szükségem volna, mert különben nem tudom mit tudgyak az Instantiában kérni.” – írja levelében (29. sz.) Both József, aki gyaníthatóan azzal a megbízatással utazott Szebenbe, hogy a Gubernium elétt képviselje szűkebb pátriája érdekeit.

A 18-19. század fordulójának családtagjaira vonatkozóan három irat is értékes adalékokkal szolgál: egy 1790-ben kelt adásvételi szerződés által Máthé János és a felesége, Lőrincz Erzsébet 100 magyar forintért adnak el egy Gyepü dülöbéli nyílföldet **kápolnás-oláhfalvi Both Györgynek** és feleségének, Ferencz Erzsébetnek (30. sz.); 1792-ben Both György, legkisebb Both János, legkisebb Both Ferenc és nagyobb Both Ferenc keresetet indítanak ifjabb Dobos Mihály ellen bizonyos külső és belső örökségek ügyében (31. sz.); 1818-ból pedig egy magánlevél maradt ránk, melynek feladója **kápolnásfalvi Both István**, a nagyhalmágyi (Arad megye) uradalom erdőbírája, a címzett pedig az apja, idősebb Both György Oláhfaluban (35. sz.). A levél által néhány fontos családtörténeti adattal lehetünk gazdagabbak: „az harmadik kiseded leányom is június 11-ik napján született, Ersébet a neve, a nagyobbikot Fáninak, a közbelsőt Zsuzsinak hívják, mind a három szép, ép gyermekek” – írja szüleinek a távolba szakadt fiú. Majd levele végén öccseit szólítja meg: „Utoljára pediglen Édes Testvéreim tisztellek és csókollak minnyájatokat, és kívánom, hogy az Úr Isten álgyon meg tikteket és minden magzatiokkal együtt tartson meg jó egészségben. Különösen pedig néktek János és György ötséim azt írom és arra kérelek, hogy édes öreg szüleinket ... ha lehet segilyétek, mert úgy áld meg az Isten tikteket”.

Az utóbbi szereplők egy 1824. évi osztálylevélben (36. sz.) térnek vissza. Eszerint idősebb Both György fiai, Both Mihály, Both János és kisebb Both György „kérenek minket, hogy tennönk köztök egy istenes divisiót és osztozást.” A legnagyobb testvér, a Szentegyházas-Oláhfalván lakó Both Mihály kapott egy bennvaló lakóhelyet Kápolnás-Oláhfaluban, „és ezen fenn vicinált jószággal ki elégíték a

egyházas-oláhfalvi András Márton és János ellen, egy Both Mihálytól maradt örökség ügyében. A tanúk elé terjesztett öt kérdés és az ezekre adott válaszok egyaránt szép magyarsággal fogalmazottak, értékes nyelvtörténeti források. Íme néhány szemelvény a vallomásokból, amelyek egyben segítenek az ügy értelmezésében is:

„1. testis Nemes Udvarhely széki Kápolnás Oláhfalvi Szabó András privilegiatus nobilis, annorum circiter 42 ... Ad 1-mum azt tudom bizonyosan, hogy az Utrumban specificált néhai Both Mihályt az mü vénn házunkban üté meg az gutta s harmad napig nállunk kinlódék, minden gondgya alája ment, az Atyám nem szenvedheté, el mene az akkori királybíró Both Péter uramhoz, meg mondotta, hogy viselje vagy viseltesse gondgyát Both Mihálynak, mert bizony ki vonja az országtuttjára gyalázattyokra. Annak utána ökor szánon viteté el Both Péter az maga házába, az után néhai Both György s Both Péter törvény szerint litigálának az Both Mihály tartása felöll, de az törvény csak arra tekintett, hogy együtt tartsák s az után láttam mind az két háztól hogy fött ennivalóval bővön gazdálkodtak Both Mihálynak. ... Ad 2-dum számot sem tartottam hozzá, hogy meddig tartották Both Mihályt, de kevesebbet nem tartották, vagy öt vagy hat esztendők alatt tartották. Ad 3-tium tudom azt is, hogy néhai Both Péternek minden jószági az Both fiakra maradtanak. Ad 4-tum tudom azt is, hogy néhai Both Péter az maga szerzett jószágait, az Both Mihály részit is, mint hogy keziben ment vala, mind el legálá tova s ide, az mostani actorok úgy



## Both Károly kézjegye és pecsétje

A népes Both család azóta is számos meghatározó egyéniséget, a helyi közösségért felelősséget érző közszerelőt, népművelőt, művelődésszervezőt adott.

A családi archívumot 1976. április 6-án vette át Király István, az Állami Levéltár csíkszeredai kirendeltségének akkori igazgatója, amint az átvételi jegyzőkönyvben áll, Both András adományaként.

A fondot<sup>10</sup> alkotó 46 iratból egy 16. századi, öt 17. századi, huszonhat 18. századi, tíz 19. századi, egy 20. századi és 3 keltezetlen. Mindenik magyar nyelven íródott, rövidebb-hosszabb latin nyelvű formulákkal.

Irattípusok szerint a dokumentumok a következő megoszlást mutatják: tizenegy jogbiztosító iratnak minősíthető (adásvételi szerződések, osztálylevelek, végrendeletek, záloglevelek, egyezséglevelek), ugyancsak tizenegy irat őrzi annak emlékét, hogy a család tagjai különféle köz- és egyházigazgatási beosztást láttak el a két Oláhfalu élén (hivatali levelek, kérvények, panaszbeadványok, birtokösszeírások, adóslisták). Tizenegy irat valamilyen birtokper folyamán keletkezett (idézők, tanúkihallgatási jegyzőkönyvek, törvényszéki határozatok), hét pedig egyes iratnak tekinthető (különféle tanúsítványok, nyugták, elismervények, iskolai jegyzetek és magánlevelek). Az iratállomány közel fele, huszonkettő, a szűken értelmezett Both család történetével kapcsolatos, még ha bizonyos esetekben csak utalások szintjén is, és nélkülözhetetlen adatokkal szolgálnak a család történetének rekonstruálásában.

fenn írt Bot Mihályt oly formánn, hogy az édes apja haláláig nem kíván osztozni.” Az egyezség azonban nem tartott sokáig, ugyanis Both György (feltehetőleg 1829-1830 körül) meghalt, Mihály pedig törvény elé vitte az apai örökség ügyét, keresetet nyújtott be öccsei, György és János ellen – apjuk ugyanis halála előtt testamentumot írt, melyben kizárta szerzett vagyona örökségéből Mihály nevű fiát. A felperes kérte a végrendelet semmissé nyilvánítását és részesedését apja szerzett vagyonából, a két Oláhfalu törvényszéke pedig az ügyben tanúkihallgatást rendelt el. A két évig húzódó eljárás iratanyaga (37. sz.) sajnos nagyon megrongálódott és igen hiányos, így nem teszi lehetővé, hogy megismerjük az ügy végső kimenetelét.

A 40. számú irat tanúsága szerint 1843 táján **Both Ferenc** volt a két Oláhfalu királybírója, sajnos életéről és működéséről egyéb adat nem áll rendelkezésre.

A család legjelentősebb tagja minden bizonnyal **Both Károly** (1817–1866) volt, akit bizalmas barátja, Orbán Balázs így jellemezett: „...még jó korban lévő atletikai alak, kifejezésdús barna arczczal, melyen a ritka becsületesség, észtehetség kinyomata tükrözi magát vissza, szabatos beszédét spártai határozottság jellemzi. [...] Ő Oláhfalu esze és vezetője, kinek szava törvény a két faluban, ezen hatalma nem erőszakon, nem hivatali tekintélyén alapul, hanem a bizalom, a szeretet kifolyása, melyet becsületessége s szellemi felsőbbisége által nyert ki.”<sup>8</sup>

Az 1848. évi, első népképviseleti országgyűlésen Oláhfalva képviselőjeként kapott mandátumot, majd a Bach-korszak leáldozását követően, 1861-ben lépett újból a közélet porondjára, amikor „általános felkiáltással választott” királybírónak. Csakhamar visszatért az országos politikába is, 1864 áprilisában ugyanis újból országgyűlési képviselővé választották. Azonban már nem sokáig szolgálhatta a közügyeket, 1866. május 31-én élete hirtelen befejeződött – „felejthetetlen csapás érte mind az egyházat, mind a megyét, ugyan is Tekintetes Both Károly Úr országgyűlési érdemes képviselő, e kiváltságos mezővárosban lelkes és tapintatos Királybíró, páratlan hazafi, az Oláhfalvi híveknek minden ügyekben tanácsadó édes atyjok, a Bach-Schmerling korszakban és a nyomorult provisorium idejében a szegény oláhfalvi népet felfalni szerető kiéhezett előljárói címet bitorlók ellenében hatalmas és rettenthetetlen oltalmazójok, nyájas, leereszkedő, vendégszerető gazda, gondos, szorgalmas család atya, hosszas, és súlyos, de békével viselt betegeskedése után életének 49-ik évében jobblétre szenderült. Béke hamvainak.” – jegyezte fel Császár Károly korabeli plébános a Domus Históriaba.<sup>9</sup>

**Bicsok Zoltán**  
levéltáros

1. A csíkszeredai levéltár kezelésében található továbbá a Székely földbirtokos családok iratai nevű gyűjtemény is, amely az 1949. március 2-án kitelepítésre került egykori földbirtokosok családi és személyes iratait tartalmazza – jelenleg leltározás alatt áll, így a közeljövőben kutathatóvá válik.

2. *Székely oklevéltár. Új sorozat II.* Közzéteszi Demény Lajos és Pataki József. Bukarest, 1985. 350.

3. *SzOkl Új s. III.* Közzéteszi Demény Lajos, Pataki József és Tüdős S. Kinga. Budapest – Bukarest, 1994. 177–179.

4. *SzOkl Új s. IV.* Közzéteszi Demény Lajos. Kolozsvár, 1998. 164, 302, 809.

5. Amint Dániel Mihály tanúsítványából kiderül: „mind két fél személyek magokban szállván emberséges embereknek sok törekedésükre meg alkuttak négy forintokban és egymásnak kezét adának amicabiliter.” – CsLt, F 302 A kápolnásfalvi Both család iratai, 9. sz.

6. Pálmay József: *Udvarhely vármegye nemes családjai.* Székelyudvarhely, 1900. 49.

7. Lehet, hogy ugyanazon Both Péterről van szó, akit az alább ismertetésre kerülő 1757. évi tanúvallomásban királybíróként említenek?

8. Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása.* Pest, 1868. – <http://mek.niif.hu/04800/04804/html/19.html>

9. Szentegyházas-oláhfalvi Domus História. Császár Károly plébános jegyzetei. 3. old. – Mihály János szíves közlése. Ezúton is köszönet érte.

10. F 302 A kápolnásfalvi Both család iratai (évkör: 1574–1910, terjedelem: 0,10 irattári folyóméter, 46 irattári egység, leltárszám: 53, magyar nyelvű iratok).



## A Csíki Lapok történetének első korszaka

**A 19. század végére megteremtődtek Csíkszeredában egy helyi lap kiadásának a feltételei. A város rendelkezett saját nyomdával, kialakult egy értelmiségi elit, amely egy helyi lap szerkesztését magára merete vállalni. A vármegyei hivataloknak Csíksomlyóról Csíkszeredába való át-helyezésével létrejött egy igényes tisztviselői réteg, amely képes volt egy helyi lap fenntartására.**

Bartha Ignác királyi ügyész és társai indítványára 1888. december 13-án egy zártkörű tanácskozást tartottak a csíkszeredai városháza tanácskozótermében. A tanácskozást Imecs F. Jákó csíksomlyói főgimnáziumi igazgató vezette, a megbeszélésen 26 személy vett részt. Döntés született, hogy Györgyakab Márton nyomdájában 1889-től kezdődően *Csíki Lapok* címmel egy szépirodalmi és társadalmi hetilapot adnak ki. Szerkesztőnek megválasztották dr. Bocskor Béla ügyvédet, főmunkatársnak Vitos Mózes nyugalmazott katolikus lelkészt és Molnár László ügyvédjelöltet. A szerkesztőnek évi 150 forint honoráriumot szavaztak meg. Ugyanakkor Györgyakab Márton nyomdáznak az esetleges károsodásért 400 forint erejéig egy aláírási íven kezeséget vállaltak a jelenlévő személyek: Imecs F. Jákó, Bartha Ignác, dr. Betegh Antal, Molnár Lajos, dr. Molnár Károly, Élthes Elek, Csedő István, Varga Ferenc, Bálinth Lázár, Benedek Gábor, Bocskor Ádám, dr. Bocskor Béla, Heigel Lipót, Pál István és Imreh Dénes. Dr. Bocskor Béla a 25 éves jubileumi számban írt visszaemlékezésében még a következő alapító személyeket említette meg: Murányi Kálmán, Domokos János, Hosszú Ferenc.

Dr. Bocskor Béla így emlékezett vissza a *Csíki Lapok* mutatványszámának elkészülésére: „Sem felelős szerkesztő, sem főmunkatársak, soha sem láttuk, hogy mint szerkesztőnek lapot. De hát a határozat megvan. Erkölcseileg kötelez. Elő tehát azzal a tollal! Szegény Vitos, szegény Laci! Egy hét alatt összeírtak annyit, hogy az „Az Újság” is megelt volna vele. És ez volt a baj. Mert, hogy én ezt a sok cikket mind át-olvassam, izlésemnek megfelelően átkorrigáljam? Olyan nincs! Írtam tehát nappal, írtam éjjel. Eltéptem vagy hat vezércikket, egy néhány tárcát, temérdek napi hírt és apró hírdetést, valamint szerkesztői üzenetet. Elővettem Vitost, elő Molnár Lacit, ceruzával huzigáltam, ollóval vagdostam. És még sincs semmi! A nyomdász inas pedig minden félórában megjelent a kéziratért. Végre mégis. [...] Szóval a Nagy Karácsony előtti napon ki volt szedve a mutatványszám. Estére maradt a tördelés, a kefeleyenomat és a korrektúra, éjfélkor pedig borba mártottuk a Csíki Lapoknak legelső példányát. Györgyakab Márton ragyogó arccal magyarázta ugyanis, hogy a nevezetes irodalmi termékek első példányát az e célra készen tartott veder borban megáztatással edzik a jövő életre. [...] Pompás szokás ez, s az éjfélt terített asztalnál csupán azt sajnálta a vendégszerető kiadó és neje, hogy Vitosnak az éjfélt misén van elfoglaltsága, Molnár Lacit

„Hazánk ezredéves fennállásának ünnepére”  
A Csíki Lapok ünnepi számának címlapja

pedig a késői órákban száz keresztelő sem mozdíthatná ki megszokott otthonából. Megjelent helyettük egy pár nem szerkesztőségi tag, s víg tóztok kísérték a lap megjelenése feletti örömet.”

A *Csíki Lapok* 1888. december 25-én megjelent mutatványszámában a szerkesztő megfogalmazta a lap célját és irányát: „Csíkmegye érdekeit az általános cultura különböző ágazataiban megvilágítani, közérdekű és napi kérdéseinket megvitatni, ezek iránt a talán szunnyadó figyelmet felkelteni, társadalmi erkölcsünket művelni, és magasabb színvonalra emelni, egyesületi életünket felkarolni, és azokba több eleveiséget önteni, népmvelési és tanügyünket nagyobb és nagyobb érvényre juttatni, a közgazdaság különböző fázisait éles figyelemmel kísérni.”

A lap társadalmi, közgazdasági és szépirodalmi lapnak nevezte magát. Minden szerdán jelent meg. Kezdetben tartózkodott a politikától, aminek oka, hogy az alapítók egy politikai lap indításához szükséges kaucióval nem rendelkeztek. A *Csíki Lapok* leginkább az előfizetésekből tartotta fent magát, kezdetben alig találnak reklámot a lap utolsó oldalán. A csíki reklámjellegű hirdetések mellett gyergyószentmiklósi és székelyudvarhelyi kereskedők vagy iparosok hirdetései is megtalálhatóak a lap hasábjain, később azonban ezek eltűnnek, helyüket a budapesti vagy más nagyvárosi cégek reklámjai foglalják el.

A lap figyelme elsősorban a közérdekű kérdések megvitatására összpontosult. Oldalain helyet kapott a megyei élet ismertetése, a kivándorlás ügye, a csíki vasút, a kocsmajog





könyvtárnak, hangversenyeremnek. A névtelen szerzőtől megfogalmazott álomból mára nem sok valósult meg.

A Ferenc Ferdinánd ellen 1914. július 28-án elkövetett sarajevói merénylet a meglepetés erejével hatott. Az első híradás a merényletről az 1914. július 1-jei lapszámban jelent meg *Bomba és revolver* címmel. 1914. július 29-én a 31. szám közli a csíkszeredaiakkal a Szerbia elleni hadüzenetet és Ferencz József *Népeimhez* intézett szavait, amelyet a *Budapesti Közlöny* rendkívüli számából vett át a lap. A lap beszámol a hadüzenetnek a városlakók körében kiváltott hangulatáról. Érdemes szó szerint idézni: „*Kedden este 10 óra-kor híre jött, hogy Szerbiának megüzentük formálisan is a háborút. A város, már jórészt lenyugodott, de a hír annyira felvillanyozta a még sétáló közönséget, hogy csakhamar, nagy csoportokba verődve, zajos énekszóval, rendkívül lelkes hangulatban bejárták a várost, mindenütt éltetve a háborút. [...] A közönség sokáig éljenezte a háborút, általában oly lelkes hangulat uralkodott, aminőre példa alig volt. A mindinkább felszaporodott közönség felkereste a Hutter-szálló előtt Nagy Pál zászlóaljparancsnokot, éljenezte honvédeinket és a katonaságot. Nagy Pál szintén lelkesítőleg szólott a közönséghez, amely nem sietett késő éjjeli nyugalomra térni, bizonyoságot tve ezzel is, hogy az országnak ilyen népszerű háborúja alig volt.*”

A *Csiki Lapok* 1914-ben, a háború első napjaiban 2 oldalas rendkívüli kiadványokban jelent meg. Napra készen tudósították a közönséget a háború fontos eseményeiről, a legfontosabb kormányrendeletekről. Két hónap után, 1914. október 7-től a *Csiki Lapok* ismét a régi formájában jelent meg, négy oldalon. A rendkívüli kiadásokkal azonban később is találkozhatunk, ha nagyobb háborús eseményekre került sor, mint például az orosz csapatok visszaszorítása 1915 tavaszán az uzsoki hágónál.

Az 1915-ös évvel véget ért a *Csiki Lapok* történetében egy 16 éves korszak, amelyet dr. Fejér Antal felelős szerkesztő, majd főszerkesztő egyénisége határozott meg. Fejér Antal 1915. június 20-án meghalt a segesvári kórházban. A felelős szerkesztői pozíciót ezt követően dr. Élthes Gyula töltötte be.

Az 1916 augusztusában bekövetkezett román támadás komoly következményekkel járt. A *Csiki Lapok* az 1916. augusztus 23-án megjelenő 34-ik szám után 1916-ban már

nem tudott megjelenni. A szerkesztőségi tagok, akárcsak Csík vármegye lakosságának nagy része, elmenekültek a román támadás elől. Csíkszeredába a román hadsereg 1916. szeptember 9-én vonult be és egy hónapot tartózkodott a városban, a kivonulása alkalmával gyűjtogatásokra került sor. A város a Keleti-Kárpátokban zajló harcok következtében belső hadtérnek számított, a lakosság ezért csak 1917 tavaszán térhetett haza.

A *Csiki Lapok* 1917. február 28-án jelent meg ismét. A felelős szerkesztő továbbra is dr. Élthes Gyula. Egy későbbi lapszámban Szigeti Rezső így írt a hazatérés első impresszióiról: „*Virágzó város, eleven, egészséges és jólétben úszó társadalommal – még néhány hónap előtt –, ma felpörkölve, teljesen kirabolva és a szó legteljesebb értelmében legázolva álmodozik a feltámadásról. Itt alapos munkát végzett a Belzebub ellenség. A kilométeres hosszú főtúton alig látni falakat, s ami van, azt is le kell bontani mihamarább, hogy ne veszélyeztesse a járókelők életét. ... Három hétig égett a város, és még akkor is füstöltek az üszkők, amikor a visszatérő első fecskék, a közigazgatás emberei hazaértek.*”

A papírhány miatt a lap csak két oldalon jelent meg. Igyekezett olvasóit tudósítani a Gyimesekben és az Uz völgyében folyó harcokról. De megjelentek az első híradások az oroszországi forradalmi megmozdulásokról. 1917. május 9-től, a 11. lapszámtól a lap ismét négy oldalon jelent meg. 1917. június 16-án a városon keresztülutazott autóval IV. Károly magyar király és osztrák császár, aki a moldvai front meglátogatására érkezett. A király és a kormány is segítséget ígért a városnak a háborús károk helyrehozásában.

A *Csiki Lapok* 1917-es évfolyamának tanulmányozását akadályozza, hogy a budapesti Országos Széchényi Könyvtárban a nevezett folyamból augusztus 1-jéig, a 23. számig találhatóak meg a lapszámok, míg a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban csak az 1917. október 31-én megjelenő 36-ik szám található. 1918-ból már felleltük a teljes példányszámot.

1918-ban többen is betöltötték a felelős szerkesztői állást: Kohányi Gyula 1918. március–augusztus között, őt követi Daradics Félix, majd 1919-től ismét a lap élére állt Élthes Gyula.

A lap 1918-ban riadtan figyelte a felgyorsult eseményeket, a háború elvesztését, az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását, a budapesti forradalmi eseményeket. 1918. november 16-án a 46. lapszám arról tudósított, hogy Erdély idegen megszállás alá kerül, így Csík vármegyében is román megszállás várható. A lap felhívja a lakosság figyelmét, hogy az ellenséges csapatokat békésen fogadják. November végén megkezdődött Csík vármegye megszállása, november 26-án, délben 2 órakor a román csapatok bevonultak Csíkszeredába.

A lap történetében új korszak kezdődött. Élthes Gyula irányításával a *Csiki Lapok* a kisebbségi lét lehetőségei, illetve egy új állam keretei közt, a cenzúrával vesződve igyekezett védeni a helyi magyarság érdekeit.

**Gidó Csaba**



## Egy lófői kiváltságlevél 1668-ból

A XV. századi székely társadalom a hadi kötelezettségek teljesítésének módja szerint hármass rétegződésű volt. A ranglétra felső fokán a hadban három-öt lovassal megjelenő *főemberek* (primor) álltak, őket követték az ugyancsak lóháton hadakozó *lőfők* (primipili), végül a katonai-társadalmi ranglétra alsó fokán a gyalogosan katonáskodó *közszékelyek* (communitas) foglaltak helyet. A három rend között az átjárás kezdetben úgy volt lehetséges, ha az illető székely igazolni tudta a felsőbb rendbe jutáshoz szükséges anyagi erejét (megfelelő mennyiségű nyílföldet) a király által kinevezett vezetője, azaz a székely ispán előtt.

Az 1562. évi székely felkelés leverése, illetve a kollektív nemességet felszámoló segesvári végzéseket követően a Székelyföldön is „szokásba jött” a címeres nemeslevelek, a lófőséget osztogató primipilárisok és a gyalogpuskás státust biztosító oklevelek adományozása, birtokkal vagy birtok nélkül. Az adományozás János Zsigmond uralkodásának utolsó éveiben (1569–1571) kezdődött, majd II. Rákóczi György uralkodása alatt érte el a tetőpontot, aki – akárcsak a „jó gazda” édesapa, az „öreg” I. Rákóczi György fejedelem – háborúiban nagyban alapozott a székely katonaságra, s egymaga több adományt adott székely katonáinak, mint az összes többi fejedelem. 981 kiváltságolása (ebből 344 nemesítés, 517 lófősítés) majdnem tízszerese a Bethlen Gábor fejedelemsége idejéből származóknak. Tehát az Erdélyi Fejedelem idejében a székelységgel kapcsolatos fejedelmi politizálás egyik alapeleme a következetes kiváltságolás révén történő rangemelés volt, ugyanis ezáltal a székelyek jó részét hadra fogható állapotban lehetett tartani (Lásd Balogh Judit: *II. Rákóczi György és a székelyek*. Bp., 2009. 11–39.). Ezeket a kiváltságolásokat a fejedelmi kancellárián vezetett *Királyi könyvek* (Librii Regii, Liber Regius) tartalmazzák, amelyeket részben a kolozsmonostori konvent, részben a gyulafehérvári káptalan levéltárában őriztek. (Lásd *Erdélyi Királyi könyvek*. CD. Arcanum. 2003-2004. I.: 1–9. kötet, 1581–1610.; II.: 10–19. kötet, 1614–1635.; III.: 20–29. kötet, 1630–1656.)

A Királyi Könyvekbe azonban nem minden nemesítést, lófői vagy gyalogpuskás kiváltságlevelet vezettek be. Erre nagyon jó példa az az eredeti (*originale*) lófősítő levél, amelyet az alábbiakban részletesebben ismertetünk.

A szóban forgó lófői kiváltságlevelet Demeter Zoltán székelyudvarhelyi lakos „mutatta” be nekünk. Elmondása szerint az utóbbi évtizedekben nagyapja, Demeter István (1906–1986) felesége, azaz az ő nagyanyja, Demeter Istvánné Mihály Rozália őrizte, mivel fiúk, Demeter Imre

korán elkerült Lövétéről Sepsiszentgyörgyre. A nagymama 2000-ben bekövetkezett halálát követően a családi házból maradt nagynéni, Trinfuly (szül. Demeter) Ilona „lelte meg az iratot” a kaszten alsó fiókjának legalján, a ruhák alatt. Ő 2007-ben úgy döntött, hogy megmutatja és átadja azt a testvére, Demeter Imre gyermekeinek, mert végül is „ők a Demeterek, ők viszik tovább a nevet.”

Demeter Zoltán miután kézhez kapta az iratot, megmutatta azt Róth Andrásnak Lajosnak, a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára munkatársának. Tőle tudta meg valójában, hogy a megörökölt irat nem más, mint a család tulajdonképpeni lófősítő „kutyabőre”, méghozzá Apafi Mihály fejedelem nagy függőpecsétjével ellátva, amely ilyen okleveleken elég ritkán fordul elő. Később Sebők Tihámér okleveles latintanárral a kiváltságlevelet magyar nyelvre fordíttatta, s ennek másolatait a család többi tagjának is eljuttatta. A kiváltságlevél további sorsáról megtudtuk, hogy mivel Demeter Zoltánnak nincs utódja, az eredeti példányt valószínűleg öccse, a Sepsiszentgyörgyön élő Demeter László nagyobbik fia, Hunor fogja megörökölni.

A Demeter családnév a XVI. század végén jelenik meg Lövétén. Forrásaink 1590. június 22-én említik lövétei Demeter Gergelyt, illetve szántóföldjét az almási határban. 1627-ben Demeter Tamás és Demeter András a hadi szolgálatra visszaállított gyalogpuskások között szerepelnek. Az 1635. november 18-án kelt összeírásból megtudjuk, hogy Andrásnak „magva szakadt”, Tamás pedig időközben elhunyt. Két fiút hagyott hátra: Lőrincet és Lukácsot. A későbbiekben róluk sem hallunk.

Ugyanezen összeírásban tűnik fel azonban néhai Mátyás Demeter fia, Mihály gyalogpuskás neve is, aki az apa keresztnevét átvéve (ez a szokás, vagyis a vezetékneváltás a székelységnél a XVI–XVII. századokban még általános volt), a későbbi összeírásokban már Demeter Mihályként szerepel (*Székely Oklevéltár*. zat. I. 110., IV. 725., V. 208., VI. az az *ős* (avus), akitől a ma is élő Demeter nemzetség származik, s ki azáltal, hogy a szabad székelyek sorából a lőfők közé emelkedett.

A Demeter Mihály által nyert, ünnepélyes formulákkal kiállított lófői kiváltságlevél hártára íródott. Függőpecsétjét díszes fatok védi, amelyet kék, arany, piros és ezüst sodrattal (zsinórral) erősítettek a szinte épnek mondható kiváltságlevélre oly módon, hogy annak az alját felhajtották (*plica, plicatura*), majd a megduplázott és így ellenállóbbá vált hártára lyukakat fúrtak és ezeken vezették át a függőpecsétet tartó selyemsodrattal. A sodrat szabad végeit belevezették a fatok belsejében kialakított kis lyukakba, majd felmelegített viasszal „megpecsételték”.



Új sorozat. Ő tehát rázó lövétei akinek karrierje Apafi Mihály fejedelem uralkodása alatt csúcsosodott ki azáltal, hogy a szabad székelyek sorából a lőfők közé emelkedett.



A kiváltságlevél a kibocsátó nevével és címével kezdődik (*intitulatio*). A lófősítő levelet kiállító képiró ennek kezdőbetűit zölddel festett reneszánsz levél- és virágcsokkal díszítette ki. A fejlécben egy emberi arcábrázolás látható (a NOS MICHAEL APAFI felirat második betűjében). A kiváltságlevelet Bethlen János kancellár is ellátta kézjeggyével, nem véletlenül, ugyanis az ilyen jellegű iratok kibocsátása a kancellária feladatköréhez tartozott. A hátlapján olvasható feljegyzés arról tájékoztat, hogy „az Úr 1668. évében, november 27-én az irat nyilvánosan kihirdettetett kisbúni Bethlen Miklós udvarhelyszéki főkapitány jelenlétében a szék többi tisztjei és nemesei előtt.”

Tartalma a következő (az oklevélkivonatot Sebők Tihamér fordításának felhasználásával készítettük el, itt-ott kisebb módosításokat eszközölve):

„Mi, Apafi Mihály, Isten kegyelméből Erdély fejedelme, a Magyar Királyság Részeneinek uralkodója, a székelyek ispánja, adjuk emlékezetére mindazoknak, akiknek illik, hogy egynéhány hűséges tanácsadónk közbenjárására, valamint meggondolván és figyelembe vévén hívünknek, gyorsaságos (*agilis*) Leóvéte-i Demeter Mihálynak eddigi hűséges szolgálatait, aki az általunk rábízottakban, minden dologban híven és szorgalmasan járt el, és megfogadta, hogy a jövőben is ugyan így jár el [...], éppen ezért ugyanazt a Demeter Mihályt és általa fiait, Istvánt, Mihályt és Andrászt a szabad székelyek sorából kiemelve, fejedelemségünk, Erdély igazi és kétségen kívül álló, nemes születésű székely primipilusainak (lófősinek – M. J.) rendjébe soroljuk, hozzájuk számoljuk és iktatjuk be a jelen sorok erejével. Ugyanakkor kinyilvánítjuk, hogy e naptól kezdve és az eljövendőben Demeter Mihály és István, Mihály és András, valamint azoknak minden örököse és utóda, legyenek azok bármelyik nemből, mindig az igazi és kétségen kívül álló nemes születésű primipilusok közé számíttassanak, tartassanak. Minden tisztséget, kegyet, privilégiumot, engedményt, szabadságjogot, mentességet élvez-

zenek és bírjanak, melyet a többi igazi és kétségen kívül álló, nemes születésű primipilusok jog szerint vagy a régi szokás szerint élveznek és bírnak.

Mindezekért Demeter Mihály és István, Mihály és András, valamint azoknak minden örököse és utóda jó lovakkal, dárdákkal, sisakokkal, mellvértekkel, pajzsokkal, lándzsákkal, és más katonai felszerelésekkel a többi jól felfegyverzett primipilusok szokása szerint, parancsainkra és utódaink parancsaira tartoznak a királyság érdekében az idők megkívánta szükség szerint minden háborús vállalkozásunkban, legyen az akár általános, akár részleges, hűségesen részt venni, valamint a hazára buzgó fáradságot fordítani...”

„Kelt és kiadatott Fogaras várunkban (*in Arce nostra Fogaras*) az Úr 1668. évben, február hó 21. napján.”

**Mihály János**



## Szalmakalap-múzeum Kőrispatakon

*Alig másfélszáz esztendőre tehető a szalmafonás ismerete Kőrispatakon és környékén, mostanra azonban a visszaszorulóban lévő mesterséget és termékeit egy nemrég létrehozott intézmény, a Romániában egyedülálló szalmakalap-múzeum mutatja be. A helybeli Szőcs család kezdeményezésére egy olyan intézmény jött létre, amelyben helyet kapott a helyi szalmamegmunkálás tárgyi eszközkészlete, a munkafolyamatot bemutató fényképfelvételek, valamint Erdély és Románia összes szalmakalap-típusa. A magánkezdeményezésből létrejött múzeum működtetését a Szalmakalap-fonók Hagyományörző Egyesülete biztosítja.*

*A múzeum ismertté tette Kőrispatakot, a szalmafonást, fellendítette a helyi közösségi és közművelődési életet is. Hatása sokoldalú, a gazdasági vonatkozású eredmények (idegenforgalom fellendülése, nyári szalmafonó táborok szervezése) is számottevőek.*

### Előzmények

Szőcs Lajos vállalkozó, akinek családja három nemzedéken keresztül kalapozással foglalkozott, elhatározta, hogy létrehozza Románia első szalmakalap-múzeumát. Célja az volt, hogy bemutassa a szalmafonat és a kalap készítésének munkafolyamatait, összegyűjtse az ország különböző vidékeinek szalmakalap-típusait és más, szalmából készített tárgyakat.

Kőrispatakon, illetve a szomszédos Bözödön gyűjtötte össze a munkafolyamathoz szükséges felszerelést – a sajátját ugyanis nem állíthatta ki, hiszen az állandóan használatban van. Közben folyamatosan gyűltek a különböző vidékekre jellemző szalmakalapok, szalmából készült más tárgyak. A gyűjtés kiterjedt a falura vonatkozó archív fényképfelvéte-

lekre is, ugyanis Szőcs Lajos korábban is fényképezett, sőt a nyolcvanas években képeslapot is készített szülőfalujáról.

Szőcs Lajos rájött, hogy a nagyipar lassan megfojtja a kisipart, a háziipart, a kézművességet, és a teljes dokumentálást megfelelő időben el kell végezni. Ugyanakkor egy ilyen gyűjtemény létrehozása serkentő hatással lehet a kőrispataki meg környékbeli szalmafonókra, kalaposokra, fellendíti az idegenforgalmat, a más szalmafonó központokkal kialakítandó kapcsolat csak nyereség lehet a kőrispatakiaknak. Az intézményi háttér pedig lehetőséget teremt olyan programok szervezésére, amit magánemberként sem ő, sem más nem valósíthat meg a környezetében, összefoghatja a szalmafonókat. Fontos, hogy nem egy „holt” múzeumot, gyűjteményt képzelt el

(puszta dokumentálás), hanem a folyamatokat összefüggésükben látva, az intézményt olyan keretként álmolta meg, amit hasznos tartalommal tölthetnek meg (oktatás, rendezvények).

Az intézmény létesítésének idején a világon összesen 14 szalmamúzeum működött a világon, többsége Európában (Anglia, Svájc, Svédország, Magyarországon a budapesti Iparművészeti Múzeumban és Zengővárkonyban, a törökszentmiklósi Művelődési Házban van ilyen gyűjtemény), illetve Ausztráliában és az AEÁ-ban is. A kőrispataki abban különbözik az összes többitől, hogy a szalmakalapokat is bemutatja.

Megvásároltak egy több mint 100 éves parasztházat Kőrispatakon, a központban, a székelykeresztúri és csíkszeredai múzeum munkatársai tanácsai alapján restauráltatták ezt, kerítést és hagyományos kaput állítottak.

Mivel ismerték az ország piacait, hozzáláttak a kalaptípusok gyűjtéséhez és ezzel párhuzamosan anyagot gyűjtöttek azokról a településekről, ahol szalmafonással foglalkoznak. 14 ilyen települést kutattak fel: Hargita (románul Harghita) megye: Béta (Beta), Kőrispatak (Crișeni), Székelydobó (Dobeni), Vágás (Tăietura); Kolozs megye (Cluj): Jákótelke (Horlacea); Maros (Mureș) megye: Bordoș (Bordoșiu), Bözöd (Bezid), Bözödújfalú (Bezidul Nou), Csób (Cibu), Jobbágytelke (Sâmbriaș), Rava (Roua), Vécke (Vețca), Zsácod (Jacodu); Seben (Sibiu) megye: Nagydisznód (Cisnădie). A szalmakalap-készítő központok nem ugyanezek a települések, tehát a szalmafonatokat felvásárolják és a következő helyeken varrják meg: Beszterce-Naszód (Bistrița-Năsăud) megye: Szászlekenye (Lechința); Brassó (Brașov) megye: Brassó (Brașov); Hargita (Harghita) megye: Felsőboldogfalva (Felicești), Kőrispatak (Crișeni), Nagysolymos (Șoimoșu Mare), Székelykeresztúr (Cristuru Secuiesc), Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc); Hunyad (Hunedoara) megye: Bucsum (Bucium), Piskitele (Simeria); Kolozs (Cluj) megye: Dés (Dej), Szék (Sic), Nagysármás (Sârmașu), Vajdakamarás (Vaida-Cărnăuș); Máramaros (Maramureș) megye: Nagybánya (Baia Mare); Maros (Mureș) megye: Bözöd (Bezid), Dicsőszentmárton (Târnăveni), Erdőszentgyörgy (Sângeorgiu de Pădure), Jobbágytelke (Sâmbriaș), Marosvásárhely (Târgu-Mureș), Szászrégen (Re-



*A kőrispataki szalmakalap-múzeum hátsó szobája  
Szőcs László felvétele*

ghin); Szatmár (Satu Mare) megye: Avasújfalu (Certeze); Szilágy (Sălaj) megye: Ilondapatak (Dolheni), Zilah (Zalău).

Évtizedekkel korábban ún. kalapszövetkezetek működtek több erdélyi településen: Besztercén, Bethlenen, Bözödön, Désen, Dobóban, Máramarosszigeten, Medgyesen, Nagybaconban, Orosmezőn, Segesváron, Szászlekencén, Szamosújváron és Tordán. A rendszerváltást egyik sem élte túl, vagy már korábban megbuktak. Érdekességként említhető, hogy a szalmafonás román vidéken nem ismert, mégis a fonatok egy részét román vállalkozók vásárolják fel és varrják meg kalapnak. Erdélyen kívül Bukarestről meg Ploiești-ről van adata Szócs Lajosnak, hogy ott kalapot varrtak.

Közben megalakították a Szalmakalap-készítők Hagyományörző Egyesületét. A múzeumavatóra megszervezték a Kárpát-medencei szalmafonók találkozóját. Ugyanitt megtekinthető és fel is próbálható volt az ország legnagyobb szalmakalapja, az 5 méter átmérőjű, méretében minden bizonnyal világrekordnak számító szalmakalap. A múzeum udvarán csodálatos kögyűjtemény látható, több száz olyan homokkő, amit a természet formált különböző alakúra.

A szalmakalap-múzeumot 2001. július 21-én nyitották meg. Minden nap látogatható, és a belépés díjtan.

### A múzeum

Az épületnek három szobája van, egyikben kapnak helyet a különböző szalmakalapok, egy másikban pedig a fonat- és kalapkészítés tárgyi eszközei, a harmadikban a szalmából előállított tárgyak: karácsonyi, asztali és fali díszek, de készítenek gyűrűt, fülbevalót, még szemüvegkeretet is.

A kalapok méretükben és alakjukban is különböznek. Férfikalapok: kiscsibi, nagycsibi, sapkakalap (simléderes), férfikalap, gazdaköri, bukkosfejű és cowboykalap. A legelterjedtebb a gazdaköri, szélesebb karimával. A csibikalapok (kiscsibi, nagycsibi) tetejét beütik, a karimájuk hátul feltúrt, elül pedig letúrt. A sapkakalap vagy simléderes kalap sapka alakú, elülső részén ellenzővel (simléder). A bukkosfejű két helyen van beütve, behorpasztva, vagyis „bukkja” van. A cowboykalap széles karimája kétoldalt fel van túrva. A gazdaköri kalap esetében a kalapfő csonka kúp alakú, és karimás.

Női kalapok: a gombakalap kalapfője csonka kúp alakú, kör alakú karimával, a rigókalapnak vagy beütött fejűnek a feje ovális, teteje betúrt, beütött fejű karimája kör alakú és hullámosra préselt. A kaj-



lakalap, más néven lebuja, lebuja kalap széles karimája a szélén lehajló, két oldalon letúrt.

Az épület hátsó szobájában pedig a munkafolyamatot ábrázoló fotóanyagot, Ádám Gyula felvételeit, a régebbi és ma használt munkaeszközöket: kalapformákat, varró- és présgépet stb. láthatjuk. A fontosabb eszközök a következők: sarló, kés, olló, sing, matolla (motolla), mongorló, buktató (másképpen bolond), tű, (kender)cérna, varrógép, bot (kalapfej), alumíniumprés, présforma (sajka).

### Tevékenységük

A kapcsolatteremtés a megnyitót követően még inkább bővült (megyei, helyi intézményekkel, a sajtóval). Meghirdették (elsősorban csoportoknak) a nyári szalmafonó táborokat, több turnusban. A vendégek egyrészt elsajátíthatják a szalmafonás alapjait, illetve belekóstolhatnak a kalapkészítés titkaiba, másrészt szórakoztató, szabadidős programokon vehetnek részt, és meglátogathatják a környék látnivalóit (bözödújfalusi tó, etédi falumúzeum, énlaki műemléktemplom, székelykeresztúri múzeum).

A kalapkészítés mellett mind hangsúlyosabban foglalkoztak karácsonyfadíszek, külföldi piacra szánt biotermékek előállításával. Nem elhanyagolható a piacon való jelenlét, sem ismeretterjesztő munkájuk. Gyakran szerepelnek a sajtóban is.

Szórólapokat készítettek, majd az egész vidéken az útelágazásoknál táblával jelölték meg, merre kell menni a múzeum felé.

Egy civil kezdeményezés, amely a

hagyományörzést, egy népi mesterség továbbélését szolgálja, sikeres megvalósításával például szolgál a környékbelieknek is. Többen úgy gondolják, hogy a szomszédos települések esetében is hasonló kezdeményezések eredményesek lehetnek.

A Szócs család anyagi ráfordítását (kalaptípusok gyűjtése, múzeumépületnek megfelelő ház vásárlása, feljavítása, berendezése stb.) nem tekinthetjük hiábavalónak, ugyanis a körispataki szalmafonás valójában a múzeum megalapítása után vált közzismertté, komoly turisztikai vonzerőt jelent manapság a térségben.

A helyi közösség szintjén is tapasztalható pozitív elmozdulás. A Szalmakalap-készítők Hagyományörző Egyesülete intézményi háttérrel teremt civil kezdeményezésnek. Egy másik, még be sem jegyzett szervezet a falufejlesztést tűzte ki célul. Havilapot indítottak, amely csakhamar népszerűvé lett. Falutalálkozókat szerveztek meg más olyan eseményeket, amelyek helyi igényt elégítenek ki (háborús hősök emlékművének felállítására, dalkör beindítása, kirándulások szervezése stb.). A nőszövetség karitatív, szociális jellegű akciói megmozgatják a falut. Újból rendszeressé válnak a műkedvelő előadások, legfontosabb eredményként azonban a közösségi részvételt említhetjük.

*P. Buzogány Árpád*



## **„Itten esztendőnként négy sokadalmak és heti vásárok szoktak esni...”**

Székelyudvarhely mezőváros, 1876 után rendezett tanácsú város, Udvarhelyszék székhelye keletkezése óta mindig vásáros hely volt. Első ízben 1332-1333-ban említik írott forrásaink, de már korábban, a telegdi székelyek letelepedésekor keletkezett. Katonai, közigazgatási, kulturális vezető szerepe mellett a vidék gazdasági központja is volt. Évente négy országos vásárt és kedden heti piacot tartottak.

A Cziráky-féle összeírás (1820) szerint: „Egyéb sódepozitorium nincsen, hanem a parajdi sóakna nincs messze. Onnan szabadoson kereskedhetik akárki is. Efelett pedig az helységben sóskút vagyon, melyet használhat akárki. ... Itten esztendőnként négy sokadalmak és heti vásárok szoktak esni, és ki-ki szabadoson mindenféle italt korszomárolhat. ... Vagynak a városon nagyobb kereskedőboltok 5, apróbb boltok 22, vasárló boltok 2, borbélyműhely 2.”

Szigethy Gyula Mihály *Nemes Udvarhely-Szék Statistikai leírása* (1831) című munkájában kitér az udvarhelyi vásárokról: „Országos sokadalmak esnek a’ székben, Udvarhelyt böjt közepben, Úrnapi, Ferenc napkor összszel, ’s karátsón előtt, Tamás napkor. Legnépesebb az Úrnapi és Ferenc napi, melyekre szinte az egész hazából, sőt Csehországból és Lengyelországból is öszve gyülekeznek. Keresztúron is esik négy, a’ nevezetesebbek a’ Tavaszi, a’ mely szinte hét napokig tart, ezen esnek a’ kos, berbéts, juh és ketske vásárok. Ismét az őszi, mely főképpen kender sokadalomnak tartatik, mivel a’ szomszéd szász helységek oda hordják a kendereiket eladni. Esik Etéden, Korondon, Szt. Mártonban is négy sokadalom. Parajdon kettő, de melyek nem oly népesek.”

1855-ben március 14-én, június 7-én (Úrnapi vásár), október 4-én és december 21-én tartottak vásárt.

Az 1893. évi díj szabályzat felsorolja a vásárra vitt termékeket, köztük több helyi jellegű terméket, mint a savanyúvíz, a taplósapka.

### **közzéteszi Zepezsaner Jenő**

*Székely-Udvarhely rendezett tanácsú város szabályrendeletei 1875–1896.*  
Székely-Udvarhelyt, 1897. 237–244.

#### **Székely-Udvarhely rendezett tanácsú város piaci helypénz díj szabályzata.**

##### **I.**

##### **A gyalogosok számára.**

##### **(A jegyzék tétele naponként fizetendő.)**

1. A vásárra hozott vagy hajtott minden darab szarvasmarha, és pedig bika, ökör, tehén, tulok tinó, ló, öszvér és szamár után – 6 kr.
2. Szopó borjú és sertés darabja után – 4
3. Juh és kecske darabja után – 3
4. Bárány és gidó darabja után – 2
5. Szopó vagy verőmalac darabja után – 2
6. Őz vagy ehhez hasonló nagyságú másféle vad és nyúl darabja után – 5
7. Pulyka és lúd darabja után – 2
8. Kisebb majorság, mint kakas, tyúk, kápan, csirke, réce stb. darabja után – 1
9. Bármiféle szárnyas vad darabja után – 2
10. Ökör, tehén, bival<sup>1</sup> vagy lóborók darabja után – 5
11. Minden apróbb marhabőr darabjéért – 2

12. Medve vagy farkasbőr darabjéért – 10
13. Róka, vadmacska, borz, görény vagy özbőr darabjéért – 3
14. Hiuz, nyest vagy vidrabőr darabjéért – 10
15. Minden másféle vadállat bőr darabjéért – 2
16. Csergéeért darabonként – 3
17. Lópokrócéért – 1
18. Gyapjú darabonként – 1
19. Minden 10 drb. tojás után (azon alól vámmentes) – 1
20. Egy kalangya len vagy kender után – 2
21. Minden 18 kilogramm (vagy kompona<sup>2</sup>) túró után – 10
22. Egy gyalog kötélárustól – 2
23. Friss halak, csigák, békák és rákokéért – 1
24. Kucséberek<sup>3</sup>, déli gyümölcskereskedők, ha áruikat a piacon kirakják – 10
25. Háton hozott seprűért – 1
26. Minden zöldséget hozó egy személytől – 2
27. Gabonaneműt, lencsét, borsót, paszulyt, pityókát<sup>4</sup> gyalog hozó egy személytől – 1
28. Tejet, tejfelt, tehéntúró és vaját hozó egy személytől – 2
29. Gyalog hozott kéreg után – 1

30. Lenmag, tökmag vagy bükkmakkolaj áruólkótól – 2
31. Háton vagy kézen hozott hagymáért – 2
32. Ócska fehérnemű árusoktól – 4
33. Vászón árusoktól – 10
34. Szalma- vagy taplókalap<sup>5</sup> árusoktól – 2
35. Gyalog szita- vagy rostaárusoktól – 3
36. Szotyor- és kosárárusoktól – 2
37. Harisnya- vagy zekeposztó<sup>6</sup> árusoktól végenként – 10
38. Falusi szöttes árusoktól – 15
39. Falusi készruha árusoktól – 6
40. Falusi csizmavasalóktól – 5
41. Hárfások, éneklők, kintornások, sátor nélküli komédiások – 10
42. Háton képeket hordozó árusoktól – 2
43. Drótosoktól, ha kirakodnak – 5
44. Kosár, gereblye, dagasztószék, lapító, tekenő, lapát, csizmadiaszék, szalmából- vagy nádból készített lábszönyegek, fa- és vasvillák, fejszék, láncok, sarlók, egyéb aprófa és vaskészítményeket gyalog elárúsítóktól – 2
45. Házalók, ki áruikat, úgymint: fehérneműt, ruhát, szőnyeget, szemüveget és más egyéb apróságot is ide értve, ha áruikat a piacon kirakják, fizetnek – 30
46. Szurok, fenyőmag, gombák árusaitól – 1
47. Gyalog hozott gyümölcs után, ide értve a diót és mogyorót is – 3
48. Egy liter ordáért<sup>7</sup> – 1

##### **II.**

##### **A lóháton vagy kézi szekérral és szánnal való forgalom számára. (A jegyzék tétele naponként fizetendő.)**

1. Egy üveggel megrakott lóért vagy szekérral egyes fogatba – 8 kr.
  2. Dézsákkal, abronccsal, fahajjal megrakott lóért vagy egyes fogatú szekér – 4
  3. Ronggyal, seprűvel vagy kisebb faárakkal megrakott szekérért – 4
  4. Kis, gyalog szekérral hozott hagymáért – 8
  5. Lóháton hozni szokott gabona vagy gyümölcsért – 3
  6. Szombatfalvi vagy homoródi gyalogborvizes<sup>8</sup> szekér után – 2
- Jegyzet. Ha az I. tétel 2-22. sorszámai alatt megnevezett tárgyak lóháton, kézi szekéren, kézi szánnal avagy szekérral hozatnak be, az I. osztályú tételek alá esnek, t. i. vámösszeg minden darab után fizetendő.

##### **III.**

##### **A szekérral vagy szánnal való forgalom számára. (A jegyzék tétele naponként fizetendő.)**

1. Egy gabonás szekértől – 14 kr.
2. Egy szekér szénától – 10
3. Egy deszkát, zsindelyt vagy lécet hozó szekértől – 14
4. Egy boronafákat hozó szekértől – 10



5. Cserefa gerendát hozó szekértől – 14
6. Faragott, metszett fát hozó és gazdasági eszközfát hozó szekértől – 12
7. Hagymát hozó szekértől – 24
8. A piacra, a szekérről elárulás végett hozott borért 10 literenként – 7
9. Minden sertés után járó aprólékok, u. m. háj, sonka, oldalos, stb. szekérről – 14
10. Ablak- és üvegárusoktól, akik sátor nélkül árulnak szekérről vagy földön szalmáról – 6
11. Vas- vagy ércárusoktól – 39
12. Minden szekér vetemény, jelesen káposzta, murok<sup>9</sup>, pityóka, zeller, stb. – 19
13. Szekérral hozott gyümölcs után – 10
14. Egy szekér mész után – 10
15. Egy szekér kő után – 7
16. Egy szekér fővény után – 1
17. Egy szekér dinnye után – 24
18. Egy szekér tök után – 10
19. Hordók-, kádakkal megrakott szekér után – 24
20. Egy csebrekkel, kártyákkal<sup>10</sup>, 10 és 20 literes száraz tárgy mérő edényekkel, teknőekkel, fatállal vagy dézsákkal megrakott szekér után – 14
21. Egy fuszulykakarókkal<sup>11</sup>, fedélsatornával, szekérodallal, lajtorjával<sup>12</sup> vagy úgynevezett oláhfalvi<sup>13</sup> kicsi székekkel megrakott szekér után – 14
22. Kerékkel, ekével, avagy szekérnek és ekének más alkatrészeivel megrakott szekér után – 14
23. A kik egy fedetlen szekeret árulnak, darabonként fizetnek előfogat nélkül – 20
24. Egy fedett szekérért – 40
25. Egy eladás végett behozott szánért – 15
26. Egy erdőző szánért vagy szuszékért<sup>14</sup> – 6
27. Egy kisebb kézi szánért – 1
28. Egy szekérért, ha fehérművel, szekérekasszal vagy más kosárra, lisztszitával, fenkő, gyapjú-fűsükkel, malomkövel, szotyorról, skatulyával, üveggel van terhelve – 24
29. Egy szekér szalma- vagy zsuppért – 9
30. Egy szekérért, ha hüvelyes veteménynyel, olajmaggal terhelt – 19
31. Egy szekér savanyúvíz után – 14
32. Egy szekér fa vagy kőszén után – 10
33. Egy szekér tört vagy töretlen cserfa, vagy fenyőfahaj után – 14
34. Egy szekér kéreg után – 14
35. Szita- vagy rostaárusoktól, ha szekéren hozzák – 39
36. Egy szekér gyékény után – 39
37. Kicsinyben elárúsítandó száraz szalonnéért darabonként, ha piacra kirakatik – 39
38. Nyersen elárúsítandó szalonnéért darabonként, ha a piacra kirakatik – 34
39. Minden egy liter zsír után, ha a piacra kirakatik – 1
40. Egy szekér téglá vagy cserép után – 5
41. Egy nagy cseber mézért – 16
42. Egy kis cseber mézért – 10
43. Egy zsák hamu után – 1

44. Egy zsák mûalmi lisztért – 5
45. Egy zsák korpás lisztért – 3
46. Egy zsák korpáért – 1
47. Csere- vagy bükkmakk után zsákonként – 2
48. Egy zsák egerfabogyó után – 1
49. Minden hordó kátrány (szekérkenő) után – 14
50. Faggyúgyertyáért egy kilogrammonként – 1
51. Olvasztott faggyú után egy kilogrammonként – 1
52. Egy kilogramm viasz után – 2
53. Ötven dekagramm viasz után – 1

#### IV.

#### Kereskedők és iparosok számára. (A jegyzék tétele naponként fizetendő.)

1. Egy vásárlóbódéért (sátor) akár ponyvából, akár deszkából, akár vegyesen ponyva és deszkából állítatják fel, ruhakereskedők, díszárusok, pipere és rőfárú kereskedők, gyolcs, üveg és porcellán áru kereskedők, posztósok, arany- és ezüst művesek, ékszerészek, szatócsok, ezek közé értve a tótokat is, a sátor hosszúságának minden métere után fizetnek – 40 kr.
2. Szíjgyártók, cipészek, csizmadiák, szűcsök, sapkakészítők, selyemkalap árusok, esztergályosok, takácsok, kefekötők, kötött felső vagy harisnyakötők, fehérmű árukkal kereskedők, flanel árusok, kötélverők, könyvkötők, lakatosok, óráskok, kesztyűkészítők, réz-, aranyöntők fizetnek sátranként 2 méter hosszúságig – 50 kr.
3. Minden méter többlet után – 30 kr.
4. Talpvágó tímárok, kik a talpbőröket szét darabolva árulják, fizetnek asztalaik után – 60
5. Kik nem vágott talpbőr és más cserzett bőröket árulnak – 50
6. Gyapot len, kender és festett fonalat árulók, sátraik hosszának minden métere után fizetnek – 30
7. Gyékényen vagy földön árulók – 35
8. Rizs, árpa, köles vagy zsemlyekása árulók – 35
9. Pogácsások, cukrászok sátraik vagy áruasztalaik után – 35
10. Az asztalosok fizetnek – 30
11. Szűrszabók – 40
12. Mázas edényt áruló fazakasok – 35
13. Korondi vagy mázatlan fazakasok – 6
14. Pléhések, üstgyártók, vasfűtő<sup>15</sup> árusok – 35
15. Idegen hentesek egy tőke után – 35
16. Kés, sarló, csengettyű, vasvilla, lánc és fejsze árusok, ha asztal mellett árulnak – 10
17. Kösörűs, fenkő<sup>16</sup> és fésű árusok s ollófenők, ha asztal mellett árulnak – 10
18. Óraárusok és közönséges kalapárusok – 35
19. Képarusok, ha kirakódnak – 15
20. Látszerészek (optikusok) – 35

21. Marha- és gyapjúfűsű árusok – 35
22. Betűmetszők – 15
23. Sóshal árusok – 10
24. Panoráma, állatsereglet birtokosok, műlovasok, kötél-táncosok, körjátékosok<sup>17</sup> (ringspiel) stb. akár községi, akár magán- telken állítatnak fel, sátraik hosszúságának minden méteréért fizetnek az előadás napján – 15
25. Arany és ezüstművesek, ékszer- és díszárusok, ha nem sátorban, hanem asztalon árulnak, egy-egy asztal után – 40
26. Oly árusok, kik a nyers vagy szárított bőröket kötésenként árulják, minden kötés után – 10

#### V.

#### Városi árusok heti és országos vásárok alkalmával piaci helypénz díjmentesek.

Székely-Udvarhely rendezett tanácsú város képviselő testületének 1893. évi április hó 29-ik napján tartott I-ső rendes közgyűléséből.

Gálffy Endre, főjegyző,  
Kassay F. Ignác, polgármester.

Jóváhagyom:  
Budapestben, 1894. évi június hó 23-án.  
A miniszter helyett: Kemény, államtitkár.



1. bivaly
2. Egy fejősjuh után, egy fejési idényre a jószág tulajdonosának a juhásztól járó, legelőtől és egyezségtől függően változó tőrómennyiség. Más jelentése: keményfából faragott, felfüggeszhető, kétkarú mérleg.
3. Vásárokat, vendéglőket járó árus, aki számokkal sorshűzást rendez, a nyertes csekély jutalmat, déligyümölcsöt, cukorkát, legyezőt nyert.
4. burgonya
5. Fákon növe gomba, tűzgyújtáshoz, vézescsillapításra használták, taplósapka és kisebb dísz tárgyak készültek belőle.
6. Harisnya: archaikus szabású, szűk szárú nadrág, a szabadrendűek zsinórozva viselték. Zeke: hosszú, kabátszerű felsőruha.
7. A juhtej savójának forralásakor keletkező tejtermék.
8. A székelfürdői és homoródfürdői ásványvizet folyamatosan, jellegzetes máztalan cserépkorsókban vagy üvegpalackokban, bivaly vontatta szekérral szállították a városba. Gyalogszekér: ember vontatta, kétkerekű, kisebb terhek vontatására szolgáló jármű.
9. sárgarépa
10. faedény
11. Vagy paszulykaró, földbe szúrt fűrű, melyre fel-futhat a bab indája.
12. létrával
13. Szentegyháza és Kápolnásfalu, a Hargita magas fennsíkján települt, a múltban kiváltságos testvér-települések.
14. Faragott bükkfá deszkából összeállított, nagyméretű gabonataroló.
15. vaskályha
16. fenőkő
17. körhintások

## Szép magyar verselés

Szigethi Gyula Mihállyal (1758–1837), a székelyudvarhelyi evangélikus református kollégium jeles tanárával (1797–1823) alaposabban alig foglalkoztunk. Életrajzának rövid és munkássága egy részének kiegészítő bemutatására legutóbb Csáki Árpád vállalkozott a Székelyudvarhelyen megjelenő *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok* 2007. évi kötetében. Korának érdekes, iskolájának, városának meghatározó, olvasott, több nyelvet is ismerő, latin alapozottságú kultúrájú, széles látókörű egyénisége, személyisége volt. A marburgi, göttingai, stuttgarti és a bécsi egyetemeken hallgatott kurzusok, azok előadói mély benyomást tettek rá, de annyira mégse, hogy ne kritikai szellemben fordulhasson felénk, vagy kora társadalmi, tudományos, irodalmi, nyelvészeti irányzatai, jelenségei felé. Az izgalmas századforduló gazdag nemzetközi és helyi eseményeit még udvarhelyi elszigeteltségében is nyomon követte, még ha császárhű pozícióból is, de kommentárokkal illetve. A költői vénával is rendelkező Szigethi komolyan vette az iskolai oktatást. Nyomon követte a kor fontos pedagógiai és didaktikai – a sajtóban is kicsapódó – irányzatait. Ezekkel szemben gyakran kifejtette véleményét, s jegyzetkönyvei árkusaiban rögzítette azokat, de sokat meg is jelentetett reflexiói közül. Legjelentősebb sajtóorgánuma a *Felső Magyarországi Minerva* lett. Előadási stílusa – fennmaradt jegyzeteiből kitetszően – módszertanilag megalapozott, kísérletező, újító szándékú lehetett. Türelmetlenségét az iskolai falakon, mit mi sem bizonyít jobban, hogy a kollégiumban színjátkozó kört hozott létre a 19. század elején, színdarabokat, verseket írt, izgatta a „szép magyar verselés”, filológiai és bölcséleti tantárgyak mellett – melyeket tanított is – jártas volt a matematikában, kémiában és fizikában is.

Ez alkalommal pár versének közreadásával próbáljuk közelebb hozni a mai olvasóhoz a jeles tanárembert, a szervező „iskolaépítőt”, a nem minden humor nélküli irodalomkritikust, historikust.

Róth András Lajos

### Gróf Bethleni Bethlen Imre Sz. Udvarhelyi Collégium fő curátora<sup>1</sup> Küküllő v[á]rme[re]gyei fő ispánságra való installációjára 1812-ben.<sup>2</sup>

1. Mikor a frantzia sasnak Szárnyai meg növének, S a nap nyugoti kakasnak<sup>3</sup> Szavára lebegnének,
2. Mikor szárnya árnyékában Nyoltz királyok<sup>4</sup> szunnyodnak, S három sasok<sup>5</sup> ujjonában Bajvívással bajlódnak.
3. Mikor a Mars<sup>6</sup> trombitáztat S fegyvereket élesít, Magyar, frantzia, német kaszáztat, Muszkának veti lesit.
4. Mikor a Mars tűz-oltára ember-vértől füstölög, s az éles kard szablására vállról a fő hömpölg.<sup>7</sup>
5. Akkor két Küküllőnek<sup>8</sup> Folyamattya sorában Mindenütt örömet lónek Sokszor egymás folytában.
6. Itt a Themis<sup>9</sup> oltárára Érdem koszorut fűznek, Vigadnak gyulladására Öröm illatú tűznek.
7. Itt egy griff a kebelébe Fogada egy kígyófit, A több kígyóknak rendébe Közel való atyafit.<sup>10</sup>
8. Kinek minap édes attya Ez előtt esztendőkkel Az hajót itt igazgattya Vala, bölts evezőkkel.
9. Ifju, de ész esmérete Ezen ifjú kígyónak

A király bölts ítélete  
Által tartaték jónak.

10. Ötet az érdem emeli A hivatal poltzára, Mert szívet szájján viseli Mindennek láttára.
11. Fulánk s mérges lehellete Által senkinek sem árt. Mert szelid a természete, Olly, milyent a vidék várt.
12. Benne elme okossággal Atyafias és páros, El hánthat gyorsasággal Ami lehetne káros.
13. Rendes minden mozdulata Merő életet hordoz, Szemes ügyes vigyázata Az életre erőt hoz.
14. Most a Küküllő mentében Szemeli a vidéket, Majd ülhet más Griff helyyében Mézni nagyobb környéket.
15. Van egy kertye a székelnek Az Hargita tövébe, Ott sok plánták nőnek, kelnek A rósa gyökerébe.
16. Fordítsd néha szemességed E felé is gondoson, Mert itt is tisztelnek téged bokrétákkal tsokroson.<sup>11</sup>
17. Hogy az élet benned élyen, melly mozgásodat hajtya, Hogy a szív nyerjen s reméllyen Egy vén kertész<sup>12</sup> óhajtya.

Szigethi Mihály  
Professor

1. Bethlen Imre (1698–1765), a székelyudvarhelyi református kollégium főgondnoka.  
2. Szigethi Gyula Mihály jegyzetkönyvei. Hazáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára. Ltsz/jelzet.: 05296. [57v – 58v]

3. nyugoti kakas = a gall kakas = „coq gaulois”. Francia nemzeti szimbólum. Címerállat. A küzdőszellem és dicső származás jelképe
4. nyoltz királyok = Napóleon által trónra jutott családtagok: Jenő, a mostohafia Itáliában (alkirály), a testvére, József Nápolyban, majd később Spanyolországban (helyét Napóleon trónján hadvezére, Murat veszi át), Lajos testvére Hollandiában, Jeromos Vesztfáliában (Németország egy része), sógora Németország másik részében, Mária Lujza császárnétól származó gyermeke Rómában, Bernadott Svédországban.
5. az osztrák, a német császár és az orosz cár szövetségére történő utalás
6. Mars = a háború latin istene
7. Az első négy szakaszban utalás történik Napóleon nagyhatalmi szerepére, a napóleoni hódításokra, háborúkra.
8. Nagy- és Kis-Küküllő térsége
9. A Föld és Ég isteneinek (Gaja és Uranosz) gyermeke, az igazságosság, az isteni rend, a törvény és a szokások istennője.
10. Itt utalás a Bethlen-címer „kigyó” címerállatára.
11. A 15-16. szakaszokban a székelyudvarhelyi református kollégiumra – „rózsás kertre” utal.
12. A rózsás kertet gondozó „kertész” – maga a szerző, a kollégium tanára.

**Mikor Ferentz<sup>1</sup> Ts. Austria tsászárává lett.<sup>2</sup>**

1. A békességnek aranyas oltárán  
Ma ditső Themis aszszony<sup>3</sup> áldozik,  
A tsendességnek is bátor határán  
Zöldes olajfa ág illatozik,  
Az érdem nyér koszorút,

Gyöngyökbe fűzött sarut,  
A koronának arany héjazattya  
A sasnak fejét meg-ragyogtattya.  
A ditsősség néz mára  
A két Ausztriára<sup>4</sup>  
Észak, Nyugot itt bámul  
Nem tehet ellene, sőt meg-némul.

2. Fél ezer esztendőnél tovább ére  
E ditső Herczegi Ház sugára<sup>5</sup>,  
Franz<sup>6</sup>, török és prussus<sup>7</sup> rá kardat mére  
Nem ese de még is prédájára,  
Bírá az arany almát<sup>8</sup>,  
Terjeszté birodalmát.  
Millió lelkeket utasít elé  
Az élet boldog partjai felé.  
Német, magyar, tseh, lengyel,  
Morva, sléz, horváth<sup>9</sup> kengyel  
Futnak vezér gyeplőjén,  
Élnek anyai édes emlején.

3. Meg-adá a tisztesség az adóját  
Herczegi fejedelmi urának,  
A midőn a nagy Béts uralkodóját  
Nevezi tsászári királyának.<sup>10</sup>  
A sas<sup>11</sup> napba költözött  
Újj színekbe öltözött,  
Kettős fejére vett két koronákat,  
Gyöngyökkel ékesített pártákat.  
A magyaroknak sassok  
Székely Nap, Hold, hét kassok<sup>12</sup>  
örülnek e tziernernek  
Tenyéreken is tapsokat vernek.

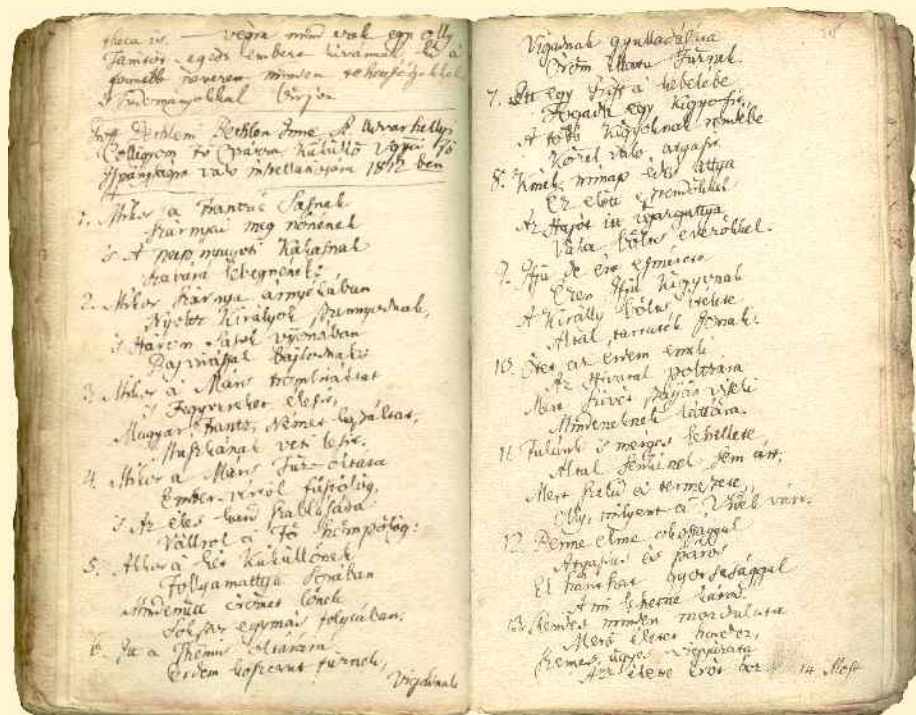
4. A Duna szőke vize hozá ez hírt  
Az adá által azt a Marosnak  
A fő kéz tolla parantsolatot írt<sup>13</sup>  
Minden Udvarhely széki lakosnak  
Hogy ma innepet ülne,  
Ausztriának örülne  
Kérne fejére ezer áldásokat  
Számptalan időkre nyúlt napokat  
Élyen hát fejedelmünk  
Légyen holtig védelmünk  
Második<sup>14</sup> Ferentz tsászár  
Ez a nagy tisztelet méltában vár

5. Hargita környéke zengjél énekkel  
Hajtsad az egeket kegyelemre  
Trombita, dob, sípszó s puska  
szerekkel  
Szívedet indítsd a szerelemre  
Esküdjél ma hívséget  
Tiszteljed e felséget  
Akit az ég emelt újj ditsősségre  
Hármas ujjakat emelly az égre<sup>15</sup>  
Öregei e népek  
Gyöngy anygali a szépnek  
Ifjak, kised tsemeték  
Örüljön mindnyájon ti szívetek

6. Te pedig székelek őrző anygala,  
Vidd el ez hírt amaz újj tsászárnak  
Hogy a melly székel nép holtig hív  
vala  
Szívét ajánlya oltalom várnak  
Éltét is feláldozza  
Urát ezzel adozza  
Ontani vérét is erre nem szánnya  
Hívségét bizonyítani kívánnya!  
Még ma is hogy tisztelye  
Tsászárat fel szentelye  
Éljent kiált szívében  
Oszlopot is emel a mejjében.

**Írta Szigethi Mihály<sup>16</sup>**

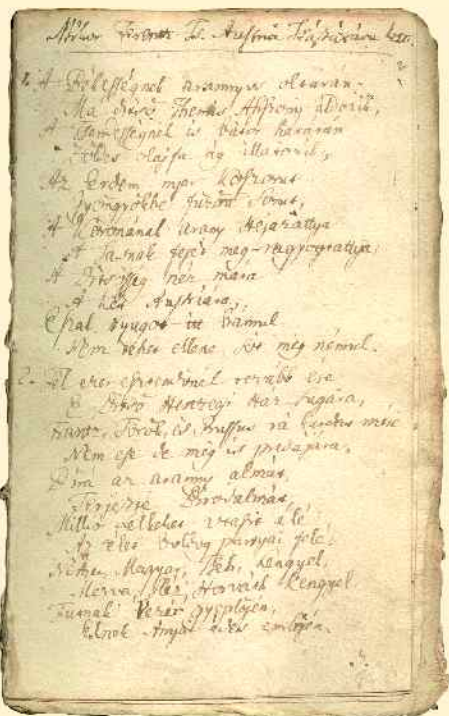
1. Magyarország uralkodója (1792–1835), német, cseh király, német római császár (1792–1806), 1804–1835 között osztrák császár.
2. Szigethi Gyula Mihály jegyzetkönyvei. [kézirat] Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára. Ltsz/jelzet.: 05332 [97r – 98r]
3. A Föld és Ég isteneinek (Gaja és Uranosz) gyermeke, az igazságosság, az isteni rend, a törvény és a szokások istennője.
4. Belső-Ausztria, illetve Tirol és Elő-Ausztria
5. Teljes nevén Habsburg–Toscanai Ferenc József Károly osztrák uralkodó főherceg.
6. Franciák
7. Poroszok (németek)



8. Országot jelképező (koronázási ékszer is)
9. Utalás a birodalmi népekre
10. 1804-ben megalapította az örökletes osztrák császári címet (az Ausztriai-házat), és I. Ferenc néven Ausztria császára lett. Ekkor (1804. augusztus 11.) jogilag már megszűnt, viszont formailag még (1806. augusztus 6.) létezik a Német-Római Császárság.
11. Az osztrák birodalmi felségjelvény két fejtű címerállatáról van szó. Utalás az uralkodói státus változására.
12. Kas: erődített szerkezet (sánckosár, hídlábvédő alkotmány), átvitt értelemben Erdély címerében ábrázolt hét vár.
13. Utalás köszöntő és dicsőítő ünnepségek tartására vonatkozó guberniumi rendeletre.
14. Szigethi a 10. jegyzet értelmében nevezi a császárt „második”-nak, holott mint osztrák császár „I. Ferenc”.
15. Az Atya, Fiú, Szentlélek hármasságát jelző szakrális mozdulat. Itt utalás az uralkodó isteni eredetére.
16. A vers Szigethi két különböző kötetében is előfordul. Az egyikben (Szigethi Gyula Mihály jegyzetkönyvei. Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára. Ltsz.: 5296) 1804. október 4-ei dátummal keltezve.

### *Az 1805<sup>dik</sup> esztendő végén kötetett örökös béke<sup>1</sup> emlékezetére<sup>2</sup>*

1. Nemes székel anya székünk  
Kebelébe nőtt szívek!  
Magoss Hargita vidékünk  
Egén született hívek  
Szív doboga mejjetekben  
A királynak szavára  
Zörgött a kard hüvelytekben  
Az haza oltalmára



2. Fegyveresen készülétek  
A Mars<sup>3</sup> tsata helyére  
Mindennek a ki felétek  
Nézett buzgott a vére  
Hogy látta, hogy a székel nép  
Kész királyt szeretni  
S ámbár szenvedett, még is ép  
Veszedelmet megvetni.

3. A béke<sup>4</sup> vissza tére  
El hagyott szállására,  
A szerentse rá esmére  
Régen tisztel urára,  
A Mars uttya bé záratik  
Előtte a fegyvernek.  
Themis szava hallattatik<sup>4</sup>  
Nyelvén minden embernek

4. Él hát még is jó királyunk  
Ditső háza népével  
Öröm tapsokat tsinályunk  
Szívünk szolló nyelvével  
Él az haza és nemzetünk  
Szabadsága fenn állott.  
Im nemes igyekezetünk  
Tzéljára áldás szállott.<sup>5</sup>

5. Dugjátok bé fegyverteket  
A maga hüvelyébe  
Mondjatok öröm éneket,  
Marsch kiáltás<sup>6</sup> helyébe  
A béke<sup>6</sup> le költözött  
Az égből mi közünkbe,  
A katona ki öltözött  
Fegyveréből köz-ingbe.<sup>7</sup>

6. Tartsa meg az ég koronánk  
Ditsösségét sokára,  
Hogy dolgozhasson boronánk<sup>8</sup>  
A szükült nép javára  
A föld teremje áldását,  
az élet védelmére  
Béke<sup>8</sup> bírja szállását,  
Köztünk százak mentére<sup>9</sup>

7. Anya székünk közepette  
Üljön le az igasság,  
A béke<sup>8</sup>nek mellette  
Lakozzék a vigasság.  
Mind végig emlegesse  
Hogy a király s haza él  
S e napot meg szentelhesse  
Mellyben senkitől nem fél.

8. Köszönnyétek meg Istennek  
Fogyhatatlan irgalmát  
Hogy meg mutatta mindennek  
Győzhetetlen hatalmát  
Hogy a királyt meg tartotta,  
Meg áldotta nemzetünk,  
Hazánk meg szabadította  
Bírja emlékezetünk!

Febr. 6<sup>dikán</sup> 1806

NB. Az ötödik vers helyett ezt tétették<sup>10</sup>

Tartsátok meg fegyverteket  
A nemesség díszére  
Kísérjétek vezérteket  
A virtus mezejére  
Éljen bennetek az a vér.  
Melly atyátokban forrott  
Hogy lássák a székel mit ér  
Az hol szükség lészen, ott.

1. A Napóleon elleni harmadik koalíció (Egyesült Királyság, Ausztria, Oroszország és Svédország) Austerlitznél elszenvedett vereségét lezáró, Franciaország és Ausztria közti, 1805. december 26-án megkötött pozsonyi különbékeről van szó.

2. Szigethi Gyula Mihály jegyzetkönyvei. [kézirat] Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára Ltsz./jelzet.: 05296. [82r – 82v]

3. A háború (latin) istene

4. A Föld és Ég (görög) isteneinek (Gaja és Uranosz) gyermeke, az igazságosság, az isteni rend, a törvény és a szokások istennője.

5. Szigethi Gy. Mihály pozitív gondolkodásáról, na meg a hivatalos felkérésre történő megírásról tanúskodik a vers. Egy vesztes csatából is a pozitívumokat kellett kiemelni (harc befejezése, fegyverek nyugvása, az uralkodóház sértetlensége, a haza szabadságának fennmaradása, a székely katonai virtus megőrzése).

6. Jelzés erejű, árulkodó, német katonai vezényszó. A birodalmi hadseregben a különböző nyelvtérületről verbuvált katonákat egységes német vezényszavakkal irányították.

7. Életszerű utalás a székely nép életvitelére (háborúban hadviselés – békeidőben mezőgazdasági termelő munka) „A katona ki öltözött / Fegyveréből köz-ingbe.”

8. Lásd 7. jegyzetet.

9. A „szükült nép”, a „föld áldása”, a „szállás béke<sup>8</sup>se” utalnak egy-egy háború gazdaságilag visszavetítő jellegére, és az újjáépítéshez szükséges feltételek fontosságára.

10. Ez, a vers végére beszűrt megjegyzés enged következtetni a vers „megrendelt” jellegére.





## Anekdóták a Magyar Krónika hasábjairól

### A székely pap és a szegény ember

Egy kis, székely falunak erősen híres volt a papja. Persze nem a gazdagságáról volt híres, hanem a prédikációiról. Olyan szép beszédeket tartott, kivált ünnepnapon, hogy a legizmosabb hallgatói is alig bírták elviselni. Teme-téseken pedig csak az nem sírt, aki nem volt ott a temetésen. Fizették is a hívek mindenképp a papját szívesen. Nem csináltak úgy, mint egyszer a jó szász atyafiak, akik a szüreti képés alkalmával csupa tiszta vízzel hordták teli a papjuk hordóját, mivel mindegyik azt hitte, hogy a nagy hordóban nem vevődik észre, ha ő egyedül vizet tölt a must helyett.

Nos, hát ez a híres pap egy szép pünkösdvasárnapon úgy kitett magáért, hogy ennyit a falu már még tőle sem várt! A nép egészen meg volt zavarodva a nagy gyönyörűségtől. Prédikáció végére az asszonyok már rég kifogytak a keszkenőkből, s némelyik már a kötényén is alig talált annyi száraz helyet, ahová a könnyét letörölje.

Aztán az istentisztelet végeztével a hívek még jó sokáig ott maradtak a cinteremben, a templomajtó előtt, elbeszélgetvén sok mindenről, legfőképpen pedig a hallott prédikációról. Amint ez már faluhelyen szokás.

Rettenetesképpen dicsérték a papot!

A kurátor büszkén jegyezte meg:

– Na már ilyen papunk eddig se vót, de ezután se lesz, annyit mondhatok!

Az orgonanyomó még most is ámuldozva csóválta a fejét:

– Erősen szép szavalatja vagyon!

Egy fuvaros-ember még megtódtította: – Én még csak Parajdon hallottam vót egyszer egy ilyen beszédet. De a' se vót ilyen.

A pap szomszédja pedig kereken kijelentette:

– Már aztán a mű tiszteletes urunk elől a püspök is elbúhatik!

Egy szegény ember, aki a falunak a tavaly csordapásztora volt, a portikus falának dőlve hallgatta a többiek be-

szédét. Egy afféle pipaszártisztító vékony fűszállal, némán gondolkozva szurkálta a fogai közét. Lehorgaszott fejét akkor sem igen emelintette meg, mikor a kurátor feléje fordulva megkérdezte:

– Hát te, Pista, mit szólsz a tiszteletes úr beszédjéhez? Ilyen prédikációk ugyi nem minden pap tud csinálni?

A szegény-ember szomorúan legyintve, csak ennyit felelt csendesen, mint ha magának beszélne:

– Könnyű neki! De próbálná meg az én eszemmel!

*Magyar Krónika*, V. évf. (1912) 31. sz. 558.

### Jakab Ödön

#### Székelyvirtus

Teli Horgos István mindenféle agyafúrtsággal, rosszal. Most is elszántott Cserei Sándor földjéből egy jó barázdára valót, odább rakva a határhalmokat.

Sándor bá' kint járván a juhoknál, arra veszi az útját, hát meglátja a manipulációt.

Eléveszi Estánt. Az tagadja. Összevesznek csúful.

Azzal indul el Sándor bá', hogy törvény elé viszi az igazságát. Nagy mérgesen hagyja ott Estánt.

Azt meg bántani kezdi a lelkiismeret, aztán meg öregebb is Sándor bá', hát úgy gondolja, illenék neki köszönni.

Utána is szól az öregnek:

– Isten áldja meg, Sándor bá'!

Nagy megbotránkozással fordul meg Cserei Sándor:

– Engöm-e, Están? Engöm ne, Están!

Még az istenáldása sem kell az ellenségétől.

*Magyar Krónika*, V. évf. (1912) 32. sz. 574.

### Takács Károly

### A csiki főkötő

Az utolsó tatárjárás idejében (1733) lehetett, hogy a csíksomlyói zárda priorjának oly cifra neve volt, hogy a nép őt születése helyéről Belga Jánosnak nevezte.

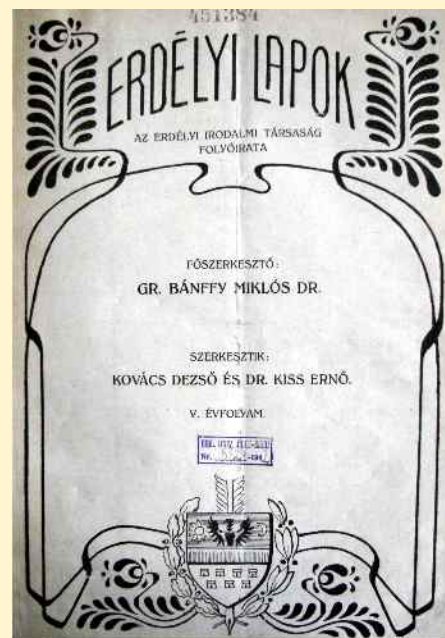
A tatárok a Székelyföldet keményen pusztítják. Háromszéket már kiprédálták, s onnan Csíkba nyomultak. A derék Belga fegyverre kelti Csíkszágát, s a férfiakat a tatárok ellen indítja, maga pedig a felgyújtott csiki asszonyokkal a somlyói hegyre vonult. A tatárság közelgett, a férfiak tábora Csíkszereda felé elejőkbe nyomult: az asszonyok pedig, kik fekete férfikalapot viseltek, fekete zekében, kalaposan, fekete kucsmáson öltözve, s nyárssal, vaskalánnal, mivel fegyverkezve, Belga vezérlete alatt tartalék serget alkottak.

Szentkirálynál a csata megkezdődött. A férfiak derékul kezdik a csatát, mire Belga páter az asszonyoknak lármát vezényel: ezek aztán oly vad lármát, kiabálást kezdenek, hogy a tatárok őket egy új rohanó tábornak nézték, s azonnal megszaladtak.

Mint mondják, ez esemény emlékére a csiki nők a mai napiglan csakis fekete főkötőt viselnek, mely színével és hasonlatosságával az ott viselt fekete kucsmákra emlékeztet.

*Magyar Krónika*, VI. évf. (1913) 1. sz. 8.

### Kőváry László



## Udvarhelyszéki helyismereti évfordulók 2009. május–szeptember

### Május

1 – 60 éve, 1949-ben halt meg Székelyudvarhelyen **Dobos Ferenc** történész. Alsójárán született 1881. július 31-én, Kolozsváron végzett főiskolát, 1908-tól az udvarhelyi Katolikus Főgimnáziumban tanított. Cikkeket, verseket közölt, tanulmányt írt a székelyek eredetéről (*A székelyek hun eredete*). *Őszi levélhullás* (Kolozsvár, 1941) címmel verskötete jelent meg.

10 – 80 éve született **Kányádi Sándor** költő, műfordító Nagygalambfalván. Az udvarhelyi Református Kollégiumban (1941–44) járt és a Katolikus Főgimnázium magántanulója volt (1944–45), illetve a fémipari középiskolában tanult (1946–50). Színészi tanulmányait félbehagyva magyar irodalom szakot végzett (1954), a *Dolgozó Nő*, majd 1960-tól a *Napsugár* szerkesztője volt nyugdíjba vonulásáig. Rímtelen, szabálytalan sorok, metaforikus stílus jellemzik verseit, amely a kifejezés átteleesebb módjait keresve alakult ki a hatvanas évektől. Gyermekverseit, történeteit mondhatni minden hazai magyar gyerek ismerte a gyereklapból, illetve később a tankönyvekben is helyet kaptak. Számos könyve jelent meg, több hazai és külföldi irodalmi díjjal tüntették ki (Kossuth-díj 1993, Herder-díj 1994).



Kányádi Sándor

21 – 50 éves **Páll Szilárd** író. Brassóban született 1959. május 21-én, ott végezte a középiskolát, majd Kolozsváron közgazdasági diplomát szerzett 1983-ban. Székelyudvarhelyen a készruhágyár közgazdája volt. 1988-ban települt Magyarországra, de részt vesz az udvarhelyi *Székely Útkereső* szerkesztésében (1992–93), munkatársa volt az *Udvarhelyi Híradónak* (1995–97). Kötetei: *A csodaóra* (novellák, Bukarest, 1983), *A bolondok hatalma* (regény, 2000, 2003).

25 – 30 éve, 1979-ben halt meg Eszterneken **Benedek Simon** történész. Székelyszentléleken született 1907. október 3-án. Ferences szerzetesként P. Benedek Fidél néven ismert, szülőfaluja iskolája az ő nevét vette fel.

### Június

7 – 35 éve halt meg Székelyudvarhelyen **Lévai Lajos** író, pedagógus. 115 évvel ezelőtt, 1894. június 27-én született a kincses városban. Történelem-földrajz szakot végzett, bölcsészettől szerzett doktori címet (1926, Szeged). Ezt követően az udvarhelyi református tanítóképzőben, illetve kollégiumban nyugalomba vonulásáig (1949) tanított. Munkássága sokoldalú: monográfiát írt Orbán Balázs szülőfalujáról, ifjúsági regényeket, színdarabokat, zenés színműveket, több újság közölte cikkeit, így az udvarhelyi *Szabadság*, *Ellenzék*, *Brassói Lapok*, *Népújság*. Számos önálló munkája közül megemlíthjük: *Székely betlehemi játék és lakodalmi ének* (1935, Székelyudvarhely), *A Székely Dalegylet emlékkönyve* (1938, Székelyudvarhely), *Parabolák* (elbeszélések, 1943, Székelyudvarhely), *Petrozsény települése* (1927, Székelyudvarhely).

22 – 85 éve született Kolozsváron **Ferenczi Géza** régész. 1954-től húsz éven át az udvarhelyi múzeumot igazgatta. Testvérével, Ferenczi István professzorral vidékünk számos korai várát megásták, ennek eredményeként közös tanulmányokat közöltek. Az utóbbi évtizedben régészettel, művelődéstörténettel (pl. rovásírás) kapcsolatos több önálló tanulmánykötete jelent meg Udvarhelyen: *Székely rovásírásos emlékek* (tanulmány, 1997), *A moldvai ősbib csángók* (tanulmány, 1999), *Utazások*



P. Benedek Fidél

*Udvarhelyszéken. Útleírás* (2001), *Lapok Erdély múltjából. Tanulmányok* (2002), *A székely rovásírás az idők sodrában* (tanulmányok, 2002).

25 – 80 éve született Hodgyában **Pál Árpád** matematikai és csillagászati szakíró. Gyergyószentmiklóson és Székelyudvarhelyen járt középiskolába. Matematika–fizika szakon tanult Kolozsváron (1949–52), majd a moszkvai Lomonoszov Egyetemen szerzett diplomát és doktorált (1957). A Bolyai (1956–59), majd a Babeş–Bolyai Egyetemen tanított nyugdíjazásáig (1995). Román nyelvű tankönyv társszerzője, fordítója. *Bolyai János – az ember és a tudós* című munkája magyarul (1992) és románul (1993) is megjelent. Az Európai Csillagászati Társaság egyik alapítója, 1994-től a Román Csillagászati Bizottság elnöke.

### Július

17 – 80 éve, 1929-ben született Lövétén **Balázs Márton** matematikai szakíró. Udvarhelyen járt középiskolába. A kolozsvári egyetemen tanított, hazai és külföldi folyóiratok több nyelven közölték tanulmányait.

### Augusztus

17 – 80 éve, 1929-ben halt meg Kisbaconban **Benedek Elek**. A nagy mesemondó, mindenki Elek apója Kisbaconban született 1859. szeptember 30-án, székely katonacsaládban. A székelyudvarhelyi Református Kollégiumban ta-

nult, majd Budapesten egyetemre iratkozott, aztán újságíró lett, és az akkori kormánypárt képviselője. 1921-ben hazatelepedett, hogy személyesen is példát mutasson az elvándorlás ellen. Fiatalon elkezdte a folklórgyűjtést, 1894–96-ban jelent meg ötkötetes munkája *Magyar mese- és mondavilág* címen. Novellái, regényei kevésbé ismertek, mese- és mondaátdolgozásai azonban máig sem veszítettek népszerűségükből. Az általa alapított *Cimbora* gyermeklap színvonalas olvasmánnyal látta el az olvasót. Benedek Elek szerkesztői, irodalomszervezői munkásságában az ifjabb korosztály nem került háttérbe, a népszolgálat és népművelés terén éppen őket tekintette a legfontosabbaknak. A magyar gyermekirodalomba szerzőként is örökre beírta a nevét.

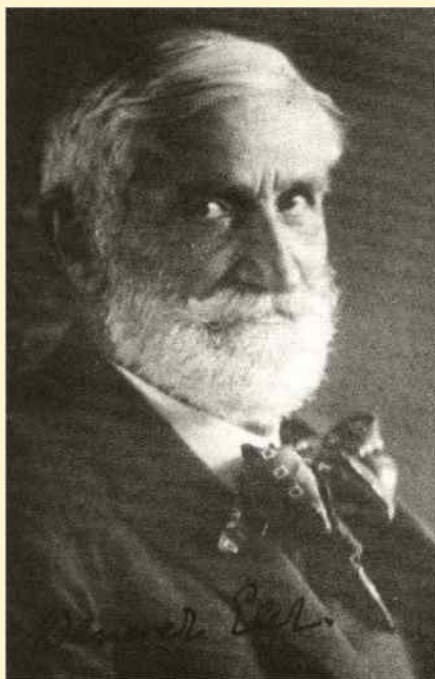
## Szeptember

1 – 95 évvel ezelőtt, 1914-ben született ifjabb **Nagy Géza** író, tanulmányíró, műfordító, tankönyvszerző Székelyszenterzsébeten. A székelyudvarhelyi és kolozsvári református kollégiumban végezte a középiskolát, magyar–német–román szakot végzett (1936), magyar nyelvből és irodalomból és Délkelet-Európa történetéből doktorált. A zilahi Wesselényi Kollégiumban (1936–37), majd a kolozsvári Református Kollégiumban tanított (1937–48). Az EME titkára 1942–47 között. Részt vett a Bolyai Tudományegyetem szervezésében (1945). A Duna-csatornához deportálták (1953–54). 1971-től nyugdíjba vonulásáig (1979) előadó tanár volt a Babeş–Bolyai Egyetemen. Írásait az *Utunk*, *Igaz Szó*, *Művelődés*, *Tanügyi Újság*, *Igazság* közölte. Román, francia és német irodalomból fordított magyarra. 1981. január 24-én halt meg Marosvásárhelyen.

5 – 60 éve, 1949-ben lett öngyilkos Turnu Severinben **Bíróné Váró Éva** költő. Székelyudvarhelyen született 1915. február 6-án, az udvarhelyi tanítóképzőben tanult. 1939-ben megjelent *Tavaszból nyárba* című verskötetéhez Tompa László írt előszót. Férje Bíró Sándor történész volt.

14 – 65 évvel ezelőtt, 1944-ben halt meg Nagyváradon bethlenfalvi **Paál Árpád** szerkesztő, közíró. Brassóban született 1880. október 16-án, középiskoláit Brassóban, Kolozsváron és a székelyudvarhelyi Római Katolikus Főgimnáziumban végezte (1898), Kecskeméten jogakadémián végzett (1903), majd Ko-

lozsváron államtudományi (1903) és jogtudományi (1905) doktorátust szerzett. 1908–1918 között Székelyudvarhelyen vármegyei főjegyző, 1918 őszén a Károlyi-kormány Udvarhely vármegye alispánjává nevezte ki, november 2-án az akkor alakult Székely Nemzeti Tanács elnökévé választották. A románok udvarhelyi bevonulása (dec. 6) után letartóztatták és hadbírórság elé állították. Kolozsvárra internálták, ott Szellemi Front néven mozgalmat szervezett. Székelyudvarhelyi diáklapokban verseket közölt, majd 1899-ben a *Kolozsvári Lapok* közölte őt. A polgári radikális *Keleti Újság*ban lehozott cikkei alapján az erdélyi magyar újságírás legjelentősebbjei közé emelkedett. Közügyekben a valósággal való számvetés, a polgári-radikális szabadelvűség jellemezte. Hitt a jogegyenlőségen alapuló megegyezésben, a román demokratikus erőkkel való szövetkezésben. Kós Károllyal és Zágoni Istvánnal közösen adták ki a *Kiáltó szó* című röpiratot (ő írta a harmadik, a *politikai aktivitás rendszere* című tanulmányt). A *Napkelet*, az *Újság*, 1932-től az *Erdélyi Lapok* főszerkesztője, a *Keleti Újság* munkatársa volt, az Erdélyi Szépművészeti Céh alapító tagja (1924), a Kemény Zsigmond Társaság tagjává választja. Közölt a *Pásztortűz*, a *Magyar Kisebbség*, az *Erdélyi Fialatok*, az *Erdélyi Iskola*, a *Szilágyosság*, a *Szamos*, a *Temesvári Hírlap* című lapokban. 1927–31 között Szatmár megye parlamenti képviselője, kidolgozta



Benedek Elek

a kisebbségi magyarság közművelődési önkormányzatára vonatkozó törvénytervezetét. A bécsi döntés után behívott képviselőként a Magyar Országgyűlés tagja lett. Kéziratait és levelezését a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum őrzi. Önálló munkái: *Szellemi művelődésünk jövője* (Székelyudvarhely, 1907); *Törvény a székely közületek közművelődési önkormányzatáról a Párizsban 1919. december 19-én kötött nemzetközi szerződés 11. cikke alapján* (Kolozsvár, 1931); *Emlékezések Kölcsey Ferencre* (Brassó, 1939); *József-falva* (Helyszíni jelentés a bukovinai magyar község helyzetéről a tűzvész után. Kolozsvár, 1939).

18 – 85 évvel ezelőtt, 1924-ben született Tordátfalván **Orbán Lajos** újságíró, műfordító. Sepsiszentgyörgyön és Székelykeresztúron (1940) járt középiskolába, magyar–francia szakot végzett (1945). Újságíróként dolgozott a *Világosságnál* (1947–52), majd az *Előre* (1952–65) és az *Igazság* (1965–84) szerkesztője. Románból fordított (Eusebiu Camilar: *A mag kicsírázik* – 1952; Francisc Munteanu: *A Maros menti város* – 1956). Regénye: *Kitérő* (1959).

23 – 95 éve született Székelyszenterzsébeten **Kiss Ernő** matematikai szakíró, aki a számelmélettel és a matematikai módszertannal foglalkozott, hazai lapokban közölt tanulmányokat. Zilahon, Marosvásárhelyen, Szászrégenben tanított, a vásárhelyi főiskola tanársegéde, majd 1950-től a kolozsvári egyetem előadótanára volt. 1990. január 30-án halt meg a kincses városban.

29 – 70 éve, 1939-ben született **Gyárfás L. Miklós** karikaturista, humorista Székelyudvarhelyen. Az udvarhelyi középiskolai évek után Kolozsváron jogot és közgazdaságot tanult, Marosvásárhelyen közgazdászként dolgozott. A hetvenes évek közepétől közölték karikatúráit a lapok, kiállításokon is szerepeltek munkái.

30 – 150 éve, 1859-ben született Kisbanban **Benedek Elek**.

*Összeállította P. Buzogány Árpád*





*A kőrispataki szalmakalap-múzeum  
Szócs László felvételei  
Lásd cikkünket a 22. oldalon*